

Praktijkboek

De beeldvormende bespreking

Op zoek naar de MENS achter de cliënt

De beeldvormende bespreking

© 2026
Projectgroep: Evert Hoefman (vz), Leentje Haaksma, Mirjam van Veen, Christien Westerman
Auteur: Pim Blomaard, www.pimblomaard.nl
Tekstredactie: Charlène van Belle, www.cvanbelle.nl
Vormgeving: Mariëtte van Est, www.ultramarijn.nl

Afbeeldingen foto's: internet, eigen archief

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij de financiële ondersteuning van de fondsen Stichting Benoe en Stichting Vrienden van Bronlaak.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbenden.

Praktijkboek

De beeldvormende bespreking

Op zoek naar de MENS achter de cliënt

Pim Blomaard

Behorend bij

Camino

Inhoud

Inleiding 7

De kracht van de beeldvormende bespreking 7
Doel van het praktijkboek 8
Methodiek Camino 9
Opbouw van het praktijkboek 9
Terminologie 10

1 De beeldvormende bespreking in het kort 11

Wat is een beeldvormende bespreking? 11
De waarde van de beeldvormende bespreking voor de cliënt 12
De drie fasen 12
Een voorbeeld 16

2 De voorbereiding (fase 1) 19

Regelen van de bespreking 20
Starten van de bespreking 23

3 De bespreking (fase 2) 29

stap 1 Fysiek waarnemen 31
stap 2 Beweging waarnemen 33
stap 3 Stemming waarnemen 36
stap 4 Beelden waarnemen 39
stap 5 Waarnemingen duiden 44

4 De uitwerking (fase 3) 51

Nabespreken 51
Ontdekken 52

5 De kunst van het begeleiden 55

Aandachtspunten voor het begeleiden van het groepsproces 55
Hulpoefeningen voor het versterken van de waarneming 60

6 De plaats in de organisatie 63

De betekenis van de beeldvormende bespreking 63
Onderdeel van de zorgplancyclus 64
Praktische inrichting 64
Scholing van de procesbegeleiders 65
Rol van de leidinggevenden 66

Nawoord 67

Over de samenhang met Camino 67
Hoe het praktijkboek tot stand kwam 67
Financiering 68
Dankwoord 68

Literatuur en informatie 69

Websites, downloads, boeken, hulpmateriaal 69
Colofon 71

Inleiding

Voorbeeld
Cliënt Hans zit in de instelling al een jaar thuis
en komt maar niet aan het werk.
Allerlei pogingen om hem te interesseren voor een
werkplaats zijn mislukt.
Waar ligt zijn interesse? Waar loopt hij warm voor?
Wat daagt hem uit?
Om hierachter te komen, houden we een beeldvormende
bespreking.
We komen erachter dat hij behoefte heeft aan een
duidelijke opdracht die hij helemaal vrij kan uitvoeren.
Hij wordt onze postbode.

.

Hoe leer je een ander mens echt kennen? Hoe kom je achter de werkelijke behoefte van iemand? Hoe vind je antwoorden op ontwikkelingsvragen van mensen met een verstandelijke beperking? Er bestaan verschillende methoden die daarbij kunnen helpen. In dit praktijkboek gaat het over de methode 'beeldvormende bespreking'. Dat is een multidisciplinaire cliëntbespreking waarin een groep zorgprofessionals vijf methodische stappen zet om tot een persoonsbeeld van de cliënt en tot een ontwikkelingsperspectief voor de cliënt te komen.

De kracht van de beeldvormende bespreking

Ieder mens is meer dan wat je aan de buitenkant ziet. Gezondheid, gevoelens en verlangens zijn allemaal onderdeel van een mens. Een beeldvormende bespreking helpt om iemand in al die aspecten beter te leren kennen en begrijpen. Door met verschillende zorgverleners en andere betrokkenen een cliënt op meerdere manieren waar te nemen, ontstaat een rijk beeld van de cliënt. Dit helpt om te ontdekken: wat werkt goed voor deze persoon, wat heeft voor deze persoon echt betekenis, welke wilsrichting brengt deze persoon mee? Zo wordt de cliënt niet benaderd vanuit een probleem of diagnose, maar als mens in zijn geheel - met zijn unieke talenten en behoeften.

De kracht van deze methode is dat er naast observatie ook inleving en verbeelding wordt ingezet. Doordat je dit met collega's en verwanten samen doet en naar verschillende aspecten van iemand kijkt (zoals hoe iemand eruit ziet, hoe iemand beweegt, hoe iemand zich voelt), krijg je meer zicht op iemands groeimogelijkheden en ontwikkelingsbehoeften.

De beeldvormende bespreking is een krachtige ervaringsgerichte methode. Door zelf in de huid van de cliënt te stappen, ga je de cliënt op een andere manier zien. Je ziet de cliënt echt als mens. Door de beeldvormende bespreking leer je – dankzij elkaar – weer nieuw kijken naar iemand. Dat helpt om nieuw perspectief voor de cliënt te vinden in zijn of haar leven.

Doel van het praktijkboek

Dit praktijkboek is primair bedoeld voor degene die de beeldvormende bespreking begeleidt en voorzit: de procesbegeleider. De rol van de procesbegeleider is belangrijk omdat deze een multidisciplinair samengestelde groep door een methodisch proces heen leidt. Voor de rol van procesbegeleider komen vaak gedragskundigen in aanmerking; maar evengoed kunnen teamleiders, verpleegkundigen, cultuurmedewerkers en andere medewerkers die rol op zich nemen.

De taak van de procesbegeleider is om met de hele groep door vijf stappen heen te gaan die toewerken naar een ontwikkelingsperspectief voor de cliënt. Dat vraagt kennis en kunde, inzicht in de methode en vaardigheden om die stappen toe te passen. Dit boek is primair geschreven om de procesbegeleider hierin te ondersteunen.

Daarnaast kan dit boek ook voor andere betrokkenen interessant zijn. Bijvoorbeeld voor medewerkers die in de organisatie verantwoordelijk zijn voor opleiding of leren en ontwikkelen. Ook verwanten of andere zorgverleners die beter willen begrijpen hoe deze methode werkt, kunnen dit praktijkboek raadplegen. Bijvoorbeeld ter voorbereiding op hun deelname aan de beeldvormende bespreking.

In dit boek ligt de focus op de langdurige zorg, met name op de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. De methode van de beeldvormende bespreking wordt in de praktijk vaak toegepast in zorgorganisaties en therapeutica (gezondheidscentra), maar kan evengoed gebruikt worden in kleinschalige of ambulante situaties. Overal waar een cliënt door een groep betrokken mensen omgeven is, kan de beeldvormende bespreking van toegevoegde waarde zijn. Ook in de zorg aan mensen met bijvoorbeeld dementie of niet-aangeboren hersenletsel kan deze methode worden toegepast.

Methodiek Camino

De beeldvormende bespreking is een belangrijk hulpmiddel voor het realiseren van persoonsgerichte zorg die recht doet aan de hele mens. De beeldvormende bespreking sluit daarom goed aan bij de eerste essentie van Camino: de hele mens ontdekken.

Camino is een begeleidingsmethodiek die medewerkers en verwanten van antroposofische zorgorganisaties hebben ontwikkeld. Met als doel om tot persoonsgerichte, relationele, ontwikkelingsgerichte en holistische zorg te komen. Camino werkt vanuit vier essenties: de hele mens ontdekken, ontmoeting en verbinding aangaan, samen actief worden en naar het geheel kijken. De beeldvormende bespreking geeft concreet vorm aan de eerste essentie. Daarmee vormt de beeldvormende bespreking een onderdeel van Camino en helpt het bij het begeleiden vanuit een persoonsgerichte benadering. De beeldvormende bespreking sluit als onderdeel precies aan bij de methodiek Camino (zie: www.werkenmetcamino.nl).

Figuur 1. De vier essenties van begeleidingsmethodiek Camino

Opbouw van het praktijkboek

In hoofdstuk 1 wordt de methode kort beschreven, zodat je direct een indruk hebt wat een beeldvormende bespreking is en hoe die in zijn werk gaat. Voor een beeldvormende bespreking is goede voorbereiding vooraf nodig, evenals een krachtig begin (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 wordt de beeldvormende cliëntbespreking beschreven als een methodisch proces van vijf stappen; iedere stap wordt nader toegelicht. De bespreking wordt vervolgens verder uitgewerkt en vertaald in concrete afspraken voor het dagelijks werk (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 wordt beschreven hoe de procesbegeleider de kwaliteit van de bespreking kan bewaken en vergroten. Het is van belang dat een methode verankerd wordt in de organisatie en daarin een heldere plaats heeft, daarover gaat hoofdstuk 6. Daarna volgen het nawoord en het dankwoord en wordt beschreven hoe een landelijke leergemeenschap aan de wieg stond van dit praktijkboek. Met achtergrondinformatie sluit het boek af.

Terminologie

In dit praktijkboek hebben we keuzes moeten maken over diverse woorden en benamingen. We hebben gekozen voor de algemeen gangbare term 'cliënt'. Een cliënt kan dus een bewoner zijn, een deelnemer, iemand die van buiten in een werkplaats meewerkt of iemand die ambulant begeleid wordt. Voor degenen die de cliënt vertegenwoordigen, kozen we de in instellingen vaak gebruikte term 'verwanten'. Onder verwanten verstaan we zowel de ouders en andere familieleden als de cliëntvertegenwoordigers en andere direct betrokkenen. Voor degene die de beeldvormende bespreking leidt, hebben we gekozen voor de term 'procesbegeleider' en bijvoorbeeld niet het woord voorzitter. Verder hanteren we de termen 'persoonlijk begeleider' en 'gedragskundige'.

We wensen je een rijke ontdekkingstocht met dit praktijkboek!

Waarnemen

Hoe kijk jij naar iemands gezicht?
Welk gevoel drukt zich uit in iemands gezicht?
Hoe kom je van iemands uiterlijk naar iemands innerlijk?

Alexei von Jawlenski – Meditation

1

De beeldvormende bespreking in het kort

In dit hoofdstuk lees je wat een beeldvormende bespreking is en hoe de beeldvormende bespreking in zijn werk gaat. De bespreking vraagt van tevoren de nodige voorbereiding (fase 1). De bespreking zelf bestaat uit het doorlopen van vijf methodische stappen, waarvan de eerste vier gebaseerd zijn op waarnemingen (fase 2). Na de bespreking is verdere uitwerking nodig zodat het team met concrete acties en afspraken aan de slag kan gaan (fase 3). Daarom onderscheiden we in dit praktijkboek drie fasen: de fase van voorbereiding, de fase van de bespreking en de fase van uitwerking.

De voorbereiding zorgt ervoor dat de omstandigheden waarin de bespreking plaatsvindt optimaal zijn. De bespreking is een langere bijeenkomst waarin je als groep doelgericht de methodische stappen doorloopt om tot een gezamenlijk ontwikkelingsperspectief voor de cliënt te komen. De uitwerking is erop gericht concrete werkafspraken en praktische handvatten voor de begeleiding van de cliënt te vinden en te formuleren.

Wat is een beeldvormende bespreking?

In de beeldvormende bespreking komt een groep zorgprofessionals bij elkaar voor een multidisciplinaire cliëntbespreking. Meestal zijn verwanten aanwezig, soms ook de cliënt zelf. Het gaat niet om de stand van zaken of om de evaluatie van het zorgplan. Het gaat hier om de cliënt als persoon: wie is deze mens, wat wil deze mens in zijn leven? Deze vraag gaat verder dan een gewone zorgplanbespreking. De bijeenkomst duurt langer dan normaal. Het kan binnen een uur; enkele zorgorganisaties trekken er anderhalf tot twee uur voor uit.

De beeldvormende bespreking is geen op zichzelf staande bijeenkomst. Het is onderdeel van het zorgproces en maakt deel uit van de zorgplancyclus. Het is van belang dat het voor iedereen in de organisatie helder is hoe de beeldvormende bespreking in het zorgproces is ingebed. Er zijn verschillende opties. Krijgt iedere nieuwe cliënt structureel een beeldvormende bespreking? Krijgt iedere cliënt om de vier of vijf jaar een beeldvormende bespreking? Of op vraag van het team? De organisatie zal hier een keuze in moeten maken om het werken met deze methode te borgen.

De waarde van een beeldvormende bespreking voor de cliënt

De waarde van een beeldvormende bespreking is dat je samen echt even stilstaat bij de cliënt als mens, als hele mens. Doordat je dit samen doet, breng je zoveel kennis en ervaring bij elkaar dat de cliënt beter zichtbaar wordt (dat sluit aan bij essentie 1 van Camino). Door dit methodisch te doen, kan de uitwisseling tot meer inzicht in de cliënt leiden. Daardoor kun je beter aansluiten bij wie de cliënt is en wat de cliënt wil.

Of de cliënt bij de bespreking aanwezig is of niet, de liefdevolle aandacht voor zijn of haar leven heeft al een werking op zich. Alles wat aandacht krijgt, groeit. Soms kun je zien dat iemand al verandert doordat er een beeldvormende bespreking over hem of haar is geweest. Doordat de bespreking tot een ontwikkelingsperspectief voor de langere termijn leidt, wordt voor de cliënt een volgende stap in zijn of haar leven mogelijk.

Daarnaast schept de beeldvormende bespreking een onderlinge verbondenheid tussen alle deelnemers die zich bij die cliënt betrokken voelen. Het samen aanhoren van al die verschillende waarnemingen en ervaringen met deze cliënt verrijkt bij iedere deelnemer de relatie met de cliënt. En dat werkt positief door voor de cliënt. Het aangaan van de verbinding (essentie 2 van Camino) bevordert de relatie. Door een beeldvormende bespreking wordt de driehoeksrelatie tussen de cliënt, verwanten en het team sterker.

De drie fasen

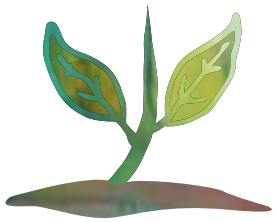
Hieronder worden de drie fasen van de beeldvormende bespreking kort samengevat vanuit het gezichtspunt van de procesbegeleider. We gaan er in dit boek vanuit dat de procesbegeleider ook bij de voorbereiding en de uitwerking betrokken is. Het begeleiden van de bespreking is zijn of haar voornaamste taak.

Aan de hand van deze fasen kun je heel praktisch in jouw organisatie aan de slag met de methode. Om dit proces helder en beeldend te maken, verbinden we in dit boek de drie fasen met het proces van een bloem die groeit en bladeren vormt (fase 1), gaandeweg tot bloei komt (fase 2) en vervolgens zaad vormt (fase 3).

Fase 1 *De voorbereiding*

In deze fase wordt de beeldvormende bespreking voorbereid en geopend. Zoals een bloem begint met een zaadje dat ontkiemt, zo ontstaat hier de basis voor de bijeenkomst: de praktische voorbereiding, het uitnodigen van deelnemers en zorgen voor een fijne ruimte. Tegelijkertijd vormt de bloem haar wortels: de deelnemers stemmen zich af en creëren de bedding die nodig is om de bespreking open te kunnen starten.

De voorbereiding van de beeldvormende bespreking bestaat uit twee onderdelen:

Het regelen van de bespreking

- Zorg dat iedereen wordt uitgenodigd die deel uitmaakt van het leven van de cliënt (persoonlijk begeleider, het team, de gedragskundige, de werkplaatsleider, enzovoort); nodig ook de verwanten uit en bespreek of de cliënt er (deels) ook zelf bij is
- Stimuleer dat er een sfeervolle, schone ruimte gebruikt wordt die mooi is ingericht
- Stel je er van tevoren innerlijk op in voor wie je de bespreking leidt, wie eraan deelneemt en hoe je het van A tot Z wilt aanpakken

Het starten van de bespreking

- Zorg voor rust en dat deelnemers met aandacht aanwezig zijn
- Zorg dat iedereen weet wat er gaat gebeuren
- Start met een ritueel om een houding van respect en verbondenheid te creëren

Fase 2 *De bespreking*

Tijdens de bespreking doorloop je met elkaar vijf stappen, als vijf bloemblaadjes die samen de bloem vormen. In deze fase ontstaat het volledige beeld van de cliënt.

Stap 1 *Fysiek waarnemen*

De procesbegeleider vraagt de deelnemers om zonder oordeel met al hun zintuigen het fysieke uiterlijk van de cliënt zo goed mogelijk waar te nemen (of dat zich te herinneren). En vraagt hen om van alle genoemde waarnemingen zelf innerlijk een 'portret' van de cliënt te maken.

Stap 2 *Beweging waarnemen*

De procesbegeleider vraagt de deelnemers om zonder oordeel de bewegingen en gebaren van de cliënt waar te nemen (of die zich te herinneren). En vraagt hen om van alle genoemde waarnemingen in hun eigen bewustzijn een 'bewegend portret' van de cliënt te maken.

Stap 3 *Stemming waarnemen*

De procesbegeleider vraagt de deelnemers zich te verplaatsen in de innerlijke belevingswereld van de cliënt en diens stemming waar te nemen (dus niet hun eigen stemming). En vraagt hen om met de genoemde stemmingen een 'bewegend portret met stemming' van de cliënt te maken.

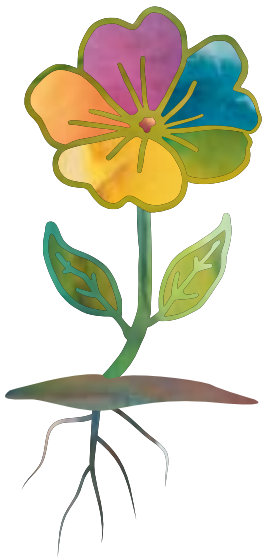
Stap 4 *Beelden waarnemen*

De procesbegeleider vraagt de deelnemers om het innerlijk opgebouwde portret te wissen en innerlijk ruimte te maken om een onbekend nieuw (intuïtief) beeld te ontvangen dat deze cliënt uitbeeldt.

Stap 5 *Waarnemingen duiden*

De procesbegeleider vraagt de deelnemers om onbevangen naar het geheel van alle gevonden beelden te kijken en om uit deze verzameling van beelden een essentie te halen. De procesbegeleider gaat in gesprek met de deelnemers om vanuit de gevonden essentie een toekomstperspectief voor de cliënt te formuleren.

Fase 3 *De uitwerking*

Niet lang na de beeldvormende bespreking volgt een nagesprek in kleine kring om het gevonden toekomstperspectief te vertalen naar een concrete aanpak. De bloem vormt haar zaden: de inzichten worden omgezet in concrete acties en werkafspraken waardoor de cliënt verder kan groeien en ontwikkelen. Wat in de bloem zichtbaar werd, krijgt nu vorm in de praktijk. Dat kan bijvoorbeeld leiden tot een nieuwe stijl van begeleiden (minder structuur), tot een voorstel voor een andere werkplaats (in de buitenlucht) of tot een opening voor een nieuwe stap (de post rondbrengen).

Dit gesprek zal in de regel plaatsvinden tussen de persoonlijk begeleider van de cliënt en de betrokken gedragskundige en soms ook met anderen erbij. Als de procesbegeleider bij dit gesprek aanwezig is – of als de gedragskundige ook de procesbegeleider is – ondersteunt dat de concretisering voor het dagelijks werk.

De uitwerking in het nagesprek leidt tot een heldere formulering van het perspectief. Het ontwikkelingsperspectief en de afspraken worden digitaal beschikbaar gemaakt en correct vastgelegd in het zorgplan of zorgdossier. Zo verspreiden de inzichten zich door het team en de organisatie. De werkafspraken worden geëvalueerd in de zorgplanbespreking.

In de praktijk blijkt de beeldvormende bespreking ook op andere manieren door te werken. Soms ontdekken teamleden of verwanten dat de cliënt zich erna anders gedraagt, dat ze zelf ingevingen krijgen en de cliënt anders weten te benaderen en dat de onderlinge relatie verbeterd is evenals de relatie met de verwanten.

Overzicht van de drie fasen

Fase 1 – Voorbereiding

- Regelen
- Starten

Fase 2 - Bespreking

- Fysiek waarnemen
- Beweging waarnemen
- Stemming waarnemen
- Beelden waarnemen
- Waarnemingen duiden

Fase 3 - Uitwerking

- Nabespreken
- Ontdekken

Voorbeeld van een beeldvormende bespreking (BB)

Willem is een man van 28 jaar en woont sinds zeven jaar in een zorgorganisatie voor mensen met een verstandelijke beperking.

Fase 1 *De voorbereiding*

Regelen
De BB vindt twee maanden voor zijn zorgplanbespreking plaats. Het team, de betrokken gedragskundige, de werkleider en beide ouders zijn uitgenodigd.

Starten
Dinsdag start de bespreking om 14.15 uur. De vaste ruimte heeft een speciaal tafeltje met een eigen kleedje en kandelaar. Iedereen is aanwezig, ook de ouders. De kaars wordt aangestoken, de spreuk wordt gelezen. Ouders tonen foto's uit zijn leven en vertellen over de biografie van hun zoon.

Fase 2 *De bespreking*

Fysiek waarnemen
Hij is klein van stuk en slank. Piekerig haar. Brede mond. Lange vingers.

Beweging waarnemen
Hij is lenig en beweegt veel, vooral met zijn benen en armen. Hij danst en zwemt graag. Hij heeft een goed gevoel voor ritme. Hij kan zijn evenwicht goed houden. Zijn bewegingen lijken ongecontroleerd en richtingloos.

Stemming waarnemen
Zijn interesse gaat uit naar wapperende touwtjes en lintjes. Hij is bang voor koeien. Onder druk valt hij stil. In hem leeft een blijmoedige stemming. Ook onzekerheid is in hem aanwezig.

Beelden waarnemen
Beelden die opkomen zijn: springend lammetje in de wei, een waterkant in de lente, sierlijke danser op een belicht podium, Japanse danseres met linten, dennenbos met witte nevel, ongrijpbare gekleurde wolk, dwarrelende zaadpluis van een paardenbloem, dolfijn met bal op neus.

Waarnemingen duiden

Opvallende overeenkomsten in deze beelden zijn: lentekleuren, licht en lucht, jong en fris, beweeglijkheid. Als eerste thema valt op dat de bewegingen (in de beelden) weinig sturing en richting hebben. Als tweede thema valt op dat het aarde-element minder aanwezig is.
Als toekomstperspectief formuleren we: van binnenuit zelf meer richting en sturing leren geven aan zijn bewegingen. Praktische ideeën die opkomen: stel aan hem meer ópen vragen (dan kan hij zich meer laten zien). Euritmie-therapie helpt hem bij het leren sturen en 'aarden' van zijn bewegingen.

Fase 3 *De uitwerking*

Nabespreken

De persoonlijk begeleider en de gedragskundige bespreken het toekomstperspectief en de praktische ideeën na afloop. Deze worden nog verder geconcretiseerd en in de zorgplanbespreking ingebracht. In het zorgplan worden de volgende werkafspraken opgenomen: begin je gesprek met een open vraag (die niet met ja of nee is te beantwoorden); probeer je eigen bewegingen naar hem toe heel bewust sturing en richting te geven; doe eens een dansje met hem waarbij je nieuwe danspassen uitprobeert.

Ontdekken

De relatie tussen de ouders en het team is na de bespreking hechter geworden. Door meer inzicht in de ontwikkelingsvraag van Willem neemt het team een opener houding ten opzichte van hem aan. Het past bij de biografie van Willem dat hij nu meer als volwassene wordt aangesproken.

Licht

Luisteren is meer dan horen
luisteren is tijd durven verliezen
de ander laten uitpraten
geen oplossingen geven
maar stapvoets
met de ander op weg gaan
niet jouw tempo opdringen
maar het zijne volgen
niet jouw antwoord geven
maar hem het zijne laten vinden

In het luisteren ervaart de ander
dat je van hem houdt
met zijn onmacht, zoeken en tasten

Dan ervaart de ander
dat hij onvolkomen mag zijn
en dat zijn pijn gezien wordt
dan kan hij vanuit aanvaarding
van dit onvolmaakte en de pijn
zijn zoektocht naar geluk
en heelwording weer vervolgen

Wie durft te luisteren
voelt niet de dwang
om de ander te verlichten
maar begint te geloven
dat het luisteren zelf al licht is.

(anoniem)

2 De voorbereiding *(fase 1)*

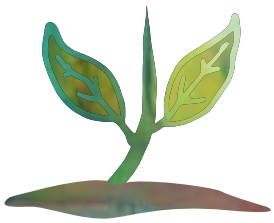
Voordat een bloem kan gaan groeien en bloeien, moet het zaadje ontkiemen en vinden de wortels hun weg in de grond. Deze voorbereidingen vormen de voedingsbodem waardoor de steel en bladeren kunnen groeien. In dit hoofdstuk wordt het belang van de voorbereidingen benadrukt. Het gaat erom dat de bespreking goed en tijdig is geregeld en dat de procesbegeleider in staat is aan het begin van de bespreking alle deelnemers in een stemming van aandachtige rust en respectvolle betrokkenheid te brengen.

De beeldvormende bespreking is geen gewone zorgplanbespreking. Ze komt minder vaak voor, duurt langer en er zijn meer mensen bij betrokken. Dat vraagt goede planning en de nodige afstemming vooraf.

Als de bespreking wordt gestart op basis van een vraag van een team, dan is het zinvol om van tevoren de teambehoefte goed te peilen en te onderzoeken of een beeldvormende bespreking het beste antwoord is.

Als de bespreking gaat over de cliënt die zich als persoon ontwikkelt over de langere termijn, is het belangrijk dat de omstandigheden voor zo'n bijeenkomst goed zijn. Omstandigheden zijn de ruimte waarin de bespreking plaatsvindt, de beschikbare tijd, de stemming en aandacht van de deelnemers en de gezamenlijke focus op het welzijn van de cliënt.

In dit praktijkboek gaan we er van uit dat de procesbegeleider de regie heeft over de voorbereiding. Dat hoeft in de praktijk niet altijd het geval te zijn. Vaak zijn ook de betrokken gedragskundige en de persoonlijk begeleider bij de voorbereiding betrokken.

Regelen van de bespreking

Zorgprofessionals uitnodigen

Bespreek als procesbegeleider welke zorgprofessionals en andere betrokkenen worden uitgenodigd voor de beeldvormende bespreking. Denk hierbij aan de persoonlijk begeleider, gedragskundige, teamleider, werkplaatsbegeleider, woonbegeleider, verpleegkundige, therapeut. De persoonlijk begeleider van de cliënt en de betrokken gedragskundige kunnen in principe niet ontbreken, omdat zij bij de uitwerking betrokken zijn (fase 3). Ook zullen zij in de regel bij de voorbereiding betrokken zijn; soms heeft een van hen de regie daarover. In de praktijk kan de gedragskundige de procesbegeleider zijn.

Cliënt en verwanten wel of niet uitnodigen

Vraag aan de persoonlijk begeleider en de gedragskundige naar de mogelijke deelname van de cliënt zelf en/of zijn of haar verwanten. Zorg dat je weet of de cliënt zelf aanwezig is bij de beeldvormende bespreking en bij welke stappen en hoelang de cliënt erbij kan/wil zijn. Maak dus helder tot welk moment de cliënt erbij is. Als de cliënt en/of verwanten aanwezig zijn, zorg dan dat ze goed op de hoogte zijn van de bedoeling en dat ze weten wat ze kunnen verwachten. Vaak zal de persoonlijk begeleider dit contact verzorgen.

In sommige zorgorganisaties zijn de cliënt en zijn of haar verwanten standaard aanwezig. Van belang is dat de zorgprofessionals ook in aanwezigheid van de cliënt en zijn of haar verwanten zich vrij genoeg kunnen voelen om hun eigen waarnemingen, beelden en duidingen te kunnen uitspreken.

Een voordeel van de aanwezigheid van de cliënt is dat je als deelnemer real time waarnemingen hebt, vragen kunt stellen en je woorden zorgvuldig kiest. Het geeft aan de bespreking meer realiteit. Een nadeel van de aanwezigheid kan zijn dat deelnemers bepaalde waarnemingen niet delen of dat de cliënt de woorden verkeerd opvat.

Als deelname van de cliënt leidt tot stress die niet in verhouding staat tot de betekenis van deelname, is het wijzer om van deelname af te zien. Ook wanneer de omstandigheden zodanig zijn dat je de cliënt niet goed kunt voorbereiden, begeleiden tijdens de bijeenkomst of aandacht kunt geven na afloop, is het verstandig om af te zien van deelname.

Soms wil een cliënt wél de hele bespreking aanwezig zijn. Het uitgangspunt is dan: waarom niet? De ervaring leert dat de andere deelnemers zich vanzelf aanpassen: ze letten op hun taal, op de inhoud die ze inbrengen en op hun houding. Dat is geen belemmering; integendeel, het vergroot het

bewustzijn van de kwetsbaarheid van de cliënt. Het is wel belangrijk om hier binnen het team aandacht aan te geven: hoe kun je hierin je eigen weg vinden? Alles is mogelijk en goed, zolang de intentie zuiver is en je je bewust bent van de kwetsbare positie van de cliënt. Sommigen vinden deelname ingewikkeld en wijzen op het risico van overvraging of overweldiging. Dat kun je juist voorkomen door goed voor de cliënt te zorgen, zijn gevoel van veiligheid te bewaken en ervoor te zorgen dat hij zich op zijn gemak voelt.

Als de cliënt niet aanwezig is, dan kun je een andere vorm kiezen om de realiteit van die persoon dichterbij te brengen. Je kunt de persoonlijk begeleider vragen om een foto of video van de cliënt te laten zien, of een werkstuk (tekening of gedicht) van die persoon te tonen of een stuk biografie van die persoon te vertellen.

Omvang van de groep en rolverdeling

Een groep tussen 5 en 12 deelnemers is wenselijk, om voldoende variatie in waarnemingen en beelden te krijgen en om voldoende samenhang in het proces te houden. Het helpt om de bespreking lang van tevoren te plannen en om de reeks van besprekingen steeds op eenzelfde dag en tijdstip te houden. Verdeel als procesbegeleider van tevoren de rollen zoals wie de ruimte verzorgt, wie de koffie verzorgt, wie de bijeenkomst notuleert en wie de flap-over (bord of scherm) hanteert.

Voorbereiding procesbegeleider

Zorg dat je als procesbegeleider weet of de deelnemers:

- Al ervaring hebben met objectief waarnemen
- Al bekend zijn met de methode
- Voorbereid zijn op de komende sessie

Stuur een aantal dagen van tevoren een korte toelichting over de beeldvormende bespreking aan de deelnemers. Bespreek zo mogelijk van tevoren met de teamleden over de bedoeling en werkwijze van de methode. Zorg dat iedereen die is uitgenodigd ten minste weet om welke cliënt het gaat.

Voorbereiding deelnemers

Laat de uitgenodigde deelnemers zich van tevoren al richten op de cliënt. Vraag hen om zich de cliënt zo concreet en levendig mogelijk voor te stellen, zich te herinneren aan eerdere ontmoetingen en momenten. Vraag de deelnemers om dat met respect voor de cliënt te doen.

Het zou mooi zijn als alle deelnemers de cliënt van tevoren live ontmoet en waargenomen hebben. Je kunt hen vragen tijdens een kort observatiemoment te letten op de gestalte, de vitaliteit en de bewegingen van de cliënt.

Andere mogelijkheden om zich als deelnemer op de cliënt te richten zijn het lezen van het dossier en de biografie. Ook het bekijken van foto's of persoonlijke voorwerpen van de cliënt is een mogelijkheid. Het doel is dat er al van tevoren een intentie en betrokkenheid richting de cliënt wordt opgebouwd.

Een bijzondere mogelijkheid hiervoor is het zogeheten 'meenemen in de nacht'. Dan richt de deelnemer zich voor het slapengaan op de cliënt en op diens leven met de intentie tijdens de slaap open te staan voor ingevingen die de volgende ochtend kunnen opkomen. Velen kennen de ervaring dat je na een nacht slapen beter weet hoe het zit en wat je moet doen.

Gesprek met de persoonlijk begeleider

Het helpt in het bijzonder om de persoonlijk begeleider van een cliënt van tevoren te spreken en de komende sessie samen voor te bereiden. Onderwerpen zijn bijvoorbeeld:

- Wat er van je wordt verwacht
- Of de cliënt erbij kan zijn
- Of alle collega's zijn uitgenodigd
- Of de biografische gegevens paraat zijn
- Of een foto of voorwerp (tekening) van de cliënt beschikbaar is

Het komt ook voor dat juist de persoonlijk begeleider een centrale rol speelt in de voorbereiding; dan is de persoonlijk begeleider de aanjager in de voorbereiding.

De cliënt voorbereiden op de bespreking

In afstemming met de cliënt en zijn vertrouwde begeleider besluit je over de mate waarin de cliënt deelneemt. Daarbij staat steeds de vraag centraal of deelname voor deze persoon toegevoegde waarde en betekenis heeft. Vooraf zorg je dat de cliënt en verwanten goed op de hoogte zijn van de bedoeling van de beeldvormende bespreking en dat ze weten wat ze kunnen verwachten.

Je zorgt ervoor dat de cliënt wordt meegenomen in het proces van deelname en dat hij zich zo goed mogelijk op zijn gemak voelt. Drink vooraf samen een kopje koffie en vraag bij een vertrouwd persoon na wat de cliënt prettig vindt. Ook kan je vooraf afstemmen wat een cliënt nodig heeft tijdens de bespreking en waar de cliënt graag wil zitten. Het kan helpen als de cliënt naast de procesbegeleider of een vertrouwd persoon zit. Spreek van tevoren af of de cliënt en verwanten bij de gehele bespreking aanwezig zijn of op welk moment zij de bespreking verlaten.

Praktische voorbereiding

Kies een sfeervolle ruimte in een rustige omgeving. Een ruimte waarin er privacy is en waarin je niet gestoord wordt. Zorg dat de ruimte van tevoren is opgeruimd en dat de stoelen in een kring staan zodat iedereen elkaar kan zien. Zorg dat er een bord met krijtjes of een flap-over met stiften is en leg papier, pennen en eventueel kleurpotloden klaar. Verzorg de ruimte met aandacht, haal de lege stoelen weg en zorg dat er van tevoren al koffie of thee klaar staat. Kijk op welke plaats de cliënt graag wil zitten of plaats eventueel een foto of voorwerp van de cliënt in de ruimte als de cliënt niet aanwezig is.

Starten van de bespreking

Begeleiding van de cliënt tijdens de bespreking

Een vertrouwd persoon gaat samen met de cliënt naar de ruimte, vraagt waar hij wil zitten en wat hij prettig vindt. Vraag eventueel: "Zullen we samen de kaars aansteken, of wil je dat ik dat doe?" De cliënt mag altijd uitstappen. De vertrouwde persoon gaat dan vaak met de cliënt mee.

Verwelkom de deelnemers

Naast de voorbereiding is de manier waarop een beeldvormende bespreking begint van groot belang. Als je in een rommelige vergaderkamer gewoon begint – terwijl deelnemers nog koffie pakken en nog gauw een telefoontje aannemen – dan is de aandacht in de groep verdeeld. Wat je nodig hebt is onverdeelde aandacht waarin er gezamenlijke betrokkenheid bij de cliënt is. Het is aan de procesbegeleider om hiervoor te zorgen en deelnemers welkom te heten..

Licht de beeldvormende bespreking toe

Geef een korte uitleg van de stappen van de beeldvormende bespreking. Licht toe wat er gaat gebeuren en wat je van de deelnemers verwacht. Kondig het openingsritueel aan, leg de stappen uit en zorg dat iedereen dezelfde verwachting heeft over de tijdsduur van de bespreking. De procesbegeleider noemt wie de notulist is en wat er met de notulen gebeurt (rekening houdend met de privacy). Geef ruimte aan deelnemers om nog vragen te stellen.

Stimuleer een open en respectvolle houding

Een open houding vraagt om ontspanning, positiviteit en nieuwsgierigheid naar het onbekende. De kunst is om los te komen van al je oude voorstellingen, associaties, emoties en (voor)oordelen bij de cliënt. Laat je verrassen door het onbekende, verwonder je! Dan kun je nieuwe aspecten ontdekken.

Nodig mensen hiertoe uit door een openingsritueel te voltrekken. Zorg dat je zelf ook een open houding hebt naar alle deelnemers toe.

Zorg voor een openingsritueel

Doe een ontspanningsoefening of lees een korte tekst voor ter bevordering van aandacht, rust en ontspanning in het hier en nu. Kies een bij jou en bij de groep passend openingsritueel; laat bijv. een stilte vallen waarin het samenzijn gevoeld wordt; toon een foto of laat die rondgaan; steek een kaars aan en zeg een spreuk. Of start met een bodyscan.

Neem waar of deelnemers met hun aandacht aanwezig zijn

Creëer door de opening rust en een sfeer van aandacht, betrokkenheid en saamhorigheid. Benoem de intentie om samen een beeldvormende bespreking te creëren die betekenisvol is voor de cliënt. Neem waar of alle aanwezigen met aandacht aanwezig zijn ('present' zijn); bespeur of er nog onrust is, of iedereen aan boord is, of er een afhaker of stoorzender is. Als er iemand is die zich innerlijk verzet en niet wil instappen, overweeg dan om dat te benoemen.

Neem iedereen mee in het groepsproces

Het is belangrijk dat iedere deelnemer meedoet en volwaardig meetelt. Ieders inbreng is nodig en waardevol. Zorg dat met name in het begin iedereen aan het woord komt en gehoord wordt. Voorkom dat mensen alleen maar meegaan in wat anderen hebben gezegd. Dat kun je voorkomen door bijvoorbeeld aan alle deelnemers te vragen om hun eigen waarnemingen op te schrijven voordat de ronde begint. Dat bevordert de eigen inbreng.

Het komt voor dat deelnemers de instructie niet meteen goed begrijpen en kunnen uitvoeren. Je vraagt bijvoorbeeld om een objectieve en feitelijke waarneming van het uiterlijk en een deelnemer begint over hoe leuk het samen was bij de kapper. Je hebt tact nodig om enerzijds een bijdrage bij te sturen en de groep te helpen de gegeven instructie beter te begrijpen en om anderzijds een bijdrage in zijn waarde te laten en het te laten gaan. Enerzijds ga je als groep zo een leerproces aan (probeer een ander mens objectief en feitelijk waar te nemen), anderzijds ga je een sociaal proces aan (subjectiviteit en misverstanden mogen er zijn).

Deelnemers moeten zich veilig voelen zodat ze zich vrij kunnen uiten. Tegelijk moet er rekening gehouden worden met de cliënt en de verwanten als die ook aanwezig zijn. Voor het waarborgen van ieders veiligheid en privacy is de procesbegeleider verantwoordelijk.

Bepaal samen de beschikbare tijd

Hoeveel tijd is er voor de gehele bespreking beschikbaar? Het is van belang dat de procesbegeleider en de deelnemers dat van tevoren weten. Je zet met elkaar een duidelijk tijdskader neer waarbinnen de bespreking plaatsvindt oftewel: je spant met elkaar de tijdsboog. Als de eerste stappen van de bespreking uitlopen (wat gemakkelijk gebeurt), zul je bij stap 5 (waarneming duiden) te weinig tijd overhouden terwijl je juist dan bij de kern wilt komen.

De ervaring leert dat anderhalf uur voor de beeldvormende bespreking voldoende is. Als er meer tijd is, bijvoorbeeld twee uur, kan de procesbegeleider ervoor zorgen dat ook de biografie van de cliënt verteld of voorgelezen wordt. Als er minder tijd is, dan komt het erop aan om de bijdragen van de deelnemers kort te houden en de rondes vlot te laten verlopen. Haastige spoed is ook hier niet goed, omdat haast je uit de verbinding met de cliënt haalt waardoor je niet bij de kern komt. De procesbegeleider zal de stappen en het gesprek binnen de beschikbare tijd dienen te houden.

Overzicht fase 1 *De voorbereiding*

Regelen van de bespreking

Deelnemers uitnodigen

- Welke zorgprofessionals nodig je uit
- Cliënt wel of niet erbij (hoe en wanneer)
- Verwanten wel of niet erbij (en hoelang)
- Rolverdeling procesbegeleiding en notulist

Voorbereiding deelnemers

- Persoon live waarnemen
- Dossier lezen
- Ontmoetingen en momenten herinneren
- Open en respectvolle houding

Voorbereiding procesbegeleider

- Toelichting aan deelnemers over methode en over welke cliënt het gaat
- Deelnemers laten voorbereiden
- Voorbespreking met de persoonlijk begeleider
- Jezelf voorbereiden en een open houding aannemen

Praktische voorbereiding

- Ruimte regelen (rustige omgeving)
- Zet de stoelen in een kring zodat iedereen elkaar kan zien
- Materiaal klaarleggen (papier, pennen, flap-over, foto)
- Koffie en thee klaarzetten
- Zorg dat de ruimte van tevoren is opgeruimd

Starten van de bespreking

Verwelkom de deelnemers

- Geef iedere deelnemer een hand bij binnenkomst en maak contact
- Zorg dat deelnemers voor de start al koffie of thee hebben gedronken
- Indien de cliënt er niet bij is, zorg dat er bijv. een foto aanwezig is in de ruimte
- Ieder heeft zijn plek in de kring en telefoons staan uit/stil

Toelichting beeldvormende bespreking

- Korte uitleg van de stappen van de beeldvormende bespreking
- Uitleg wat je van de deelnemers verwacht en tijdsduur
- Benoemen wie er notuleert
- Geef ruimte aan deelnemers om vragen te stellen
- Waarborgen van veiligheid en privacy

Opening

- Openingsritueel voor aandacht, rust en ontspanning
- Uitnodiging aan deelnemers: open en respectvolle houding
- Neem waar of alle aanwezigen helemaal aanwezig (present) zijn

De bespreking (fase 2)

3

Doordat de wortels van een bloem zich in de grond verankeren en de steel en bladeren zich vormen, ontstaat er ruimte voor de bloem. Tijdens de bespreking doorloop je met elkaar vijf stappen, als vijf bloemblaadjes die samen een veelkleurige bloem vormen. In deze tweede fase ontvouwt zich een persoonsbeeld van de cliënt en komt er een ontwikkelingsperspectief naar voren.

Nieuw leren kijken naar een cliënt

Als je met andere mensen naar een auto, boom of dier kijkt en je laat iedereen vertellen wat hem of haar opvalt, dan krijg je heel verschillende antwoorden. Bepaalde dingen vallen bij de een wel op en bij de ander niet. Iedereen heeft zo zijn voorkeuren. Tijdens het kijken komen er allerlei herinneringen (associaties), emoties (sympathie of antipathie) en oordelen naar boven; die komen onwillekeurig in je op en verschillen per persoon sterk. Dit gebeurt des te meer als je naar mensen kijkt. Je herinneringen, emoties en oordelen draag je met je mee en kleuren (vertroebelen) je waarneming.

De beeldvormende bespreking is een bespreking waarin je – dankzij elkaar – weer nieuw en fris leert kijken naar iemand. Een reset dus. Het gaat om de kunst van het weer onbevangen waarnemen. Probeer zuiver en objectief waar te nemen, houd het bij de feiten zonder te interpreteren, probeer zonder vooroordelen te kijken, houd je oordelen en gevoelens terug.

Voorbeeld

Als een deelnemer zegt: 'ik zie een mooi en lief gezicht met een vriendelijke uitstraling', dan is dat een oordeel en geen neutrale waarneming.
Een objectieve waarneming met de zintuigen is bijvoorbeeld:
'ik zie een rode blos op de wang', 'de mondhoeken staan omhoog',
'de linker- en rechterkant van het gezicht zijn precies gelijk gevormd'.

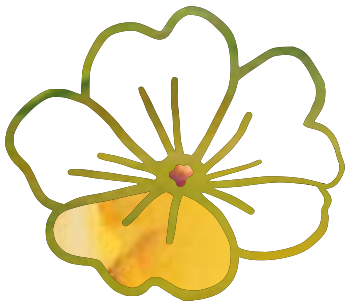
De procesbegeleider heeft de taak om de deelnemers te helpen op een nieuwe manier te kijken en te zorgen dat iedere deelnemer iets inbrengt. Het mooie van de bespreking is dat je van anderen waarnemingen te horen krijgt, die je verrassen. Daarmee wordt jouw 'beeld' van de cliënt rijker.

Zomernacht

Doe nu die gedachten dicht van je.
Denk nu eens liever niet na over morgen.
Kijk niet steeds weer die bosrand van gisteren
na, bramenplukker die je bent zoals vroeger
maar nu. Maak even geen onderscheid tussen
een wie en hoezo en de kans op anders.

Doe in je hoofd uit de lamp, hoor wat er is,
ademt en ritselt, kwaakt in de kikkers.
Leef met je lichaam van nachtwind de koelte.
Geeuw je een gat in het hart en proef het
zo rood als sap van bramen. Wees langzaam
door vogels gezongen het wordende licht.

C.O. Jellema

Stap 1 *Fysiek waarnemen*

Waar kijk jij het eerst naar als je iemand ontmoet?
Let je op de ogen of op het haar?
Wat valt jou het eerste op?

Bij stap 1 proberen alle deelnemers het lichaam van de cliënt zo objectief en exact mogelijk te beschrijven.
Het gaat om het uiterlijk van de cliënt, om het fysieke lichaam.

Benoem als procesbegeleider aan het begin van de beeldvormende bespreking alle stappen die gaan komen. Vertel vervolgens wat bij stap 1 (fysiek waarnemen) de werkwijze is en wat de bedoeling is.

Het fysieke lichaam

Nodig iedereen uit om zijn of haar waarnemingen van iemands uiterlijk op te schrijven. Hetzij vanuit de herinnering, hetzij vanuit de directe waarneming als de cliënt live of via een internetverbinding aanwezig is. Het opschrijven helpt de deelnemers na te gaan of hun waarneming objectief is en voorkomt dat ze gaan reageren op anderen. Want het gaat om de feitelijke waarneming, zonder deze te beoordelen. Beschrijvingen als 'mooie handen', 'prachtige baard', 'lieve ogen' zijn geen feitelijke beschrijvingen maar oordelen. Overigens: het gaat om het lichaam, niet om de kleding.

Geef iedereen het woord en moedig alle deelnemers aan om in de ronde iets te noemen. Voor de betrokkenheid en de gelijkwaardigheid van alle deelnemers is het belangrijk dat iedere deelnemer meedoet en zelf iets inbrengt.

Als procesbegeleider houd je er rekening mee dat elk mens gevoelig is voor het benoemen van uiterlijke kenmerken. Je wilt mensen niet op hun uiterlijk beoordelen, laat staan discrimineren. Dus het benoemen van iemands kenmerken (kleuren, maten, vormen enzovoort) vraagt grote zorgvuldigheid en een respectvolle houding. Deze houding breng je bij de opening tot stand.

Meerdere zintuigen gebruiken

Waarnemingen hoeven niet alleen maar visueel te zijn. Deelnemers kunnen ook andere zintuigen gebruiken. De procesbegeleider stimuleert de deelnemers om al hun zintuigen te gebruiken:

- Welke kleuren zie je bij iemand (blauwe ogen, blos op de wang, donkerblond haar)
- Welke vormen vallen op (sluik haar, lange nek, korte benen)
- Hoe klinkt iemands stem (hoog of laag, sonoor of schor)

- Hoe spreekt iemand woorden uit (zijn het louter klanken of dragen ze betekenis)
- Welke geur verspreidt iemand (zurig of fris)
- Hoe voelt iemands handdruk aan (stevig of slap)

Als een fysiotherapeut, verpleegkundige, logopedist of andere therapeut deelneemt, kunnen zij door hun specifieke expertise unieke waarnemingen toevoegen.

Vitaliteit

Bij stap 1 (fysiek waarnemen) kun je als tweede aandachtspunt toevoegen: de vitaliteit van de cliënt. De vitaliteit kun je op het spoor komen door te letten op bepaalde verschijnselen zoals:

- De glans van het haar
- De glans van de huid
- De rimpels van de huid
- De glans van de nagel

Eventueel kan iemand iets inbrengen over (chronische) ziekte, snelle of trage wondgenezing, voeding en spijsvertering, warmte- en kou-ervaring, slaap.

Het maken van een 'portret'

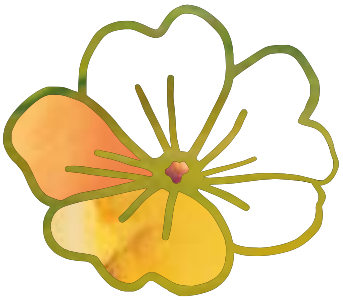
Als iedere deelnemer zijn of haar waarnemingen heeft ingebracht, is er een grote verzameling tot stand gekomen. De deelnemers hebben elkaars waarnemingen gehoord en zijn er vaak verrast door.

Vraag de deelnemers om al die verschillende waarnemingen te onthouden en samen te voegen tot een zo compleet mogelijk beeld van de cliënt. Dus als de ene deelnemer niet heeft waargenomen dat iemand verhoudingsgewijs lange armen en vingers heeft, dan voegt hij die waarneming toe aan zijn eigen beeld van de cliënt. Op die manier maakt iedere deelnemer op verzoek van de procesbegeleider innerlijk een soort 'portret' van de cliënt. Je zou de persoon als het ware kunnen schilderen met tal van details.

Een andere of aanvullende benadering is dat de procesbegeleider dit zelf voordoet door alle waarnemingen nog eens op te noemen en de cliënt zo compleet mogelijk in woorden te schetsen. Zo wordt bij iedere deelnemer het 'portret' opgeroepen.

Voorkom dat er tussendoor onrust ontstaat door vragen en discussies.

Stap 2 *Beweging waarnemen*

Observeer jij hoe iemand zijn hoofd beweegt of hoe iemand zijn handen gebruikt?
Let jij op de manier waarop een cliënt spreekt?
Welke gebaren vallen jou het eerste op?

Bij stap 2 proberen alle deelnemers de bewegingen van de cliënt zo objectief en exact mogelijk te beschrijven. Het gaat om de bewegingsdynamiek van de cliënt, om de gebaren en het spreken van de cliënt

Vertel wat bij stap 2 (beweging waarnemen) de werkwijze is en wat de bedoeling is.

Samen met de cliënt bewegen

Bij het waarnemen van de beweging nodig je de cliënt uit om samen te bewegen. Je kunt dit vooraf vertellen, maar je kunt het ook spontaan laten ontstaan. Vooraf informeren kan soms juist spanning oproepen; spontaan samen een ronde lopen is dan laagdrempeliger. Deelnemers kunnen de bewegingen van de cliënt dan live waarnemen. Vaak ontstaat er na het waarnemen van de beweging een natuurlijk moment waarop een cliënt wil uitstappen. Het is fijn als iemand even met de cliënt de ruimte uitloopt, dit kan de persoonlijk begeleider of een broer, zus of ouder zijn. Als de cliënt niet aanwezig is, dan vraag je de deelnemers om zich de beweging van de cliënt te herinneren en zich levendig voor te stellen.

Lichaamstaal

Bij de beweging waarnemen gaat het niet om de vaste statische kenmerken van het lichaam, maar om de bewegingsdynamiek, de lichaamstaal, de gebaren. Vragen daarbij zijn:

- Hoe beweegt de cliënt, welke motoriek vertoont de cliënt?
- Hoe beweegt iemand de handen, de vingers, de armen en benen, de nek, het hoofd, de ogen, de wenkbrauwen, de lippen?
- Hoe houdt iemand zijn hoofd?
- Hoe loopt iemand?
- Beweegt iemand zijn lichaam juist naar voren of meer naar achteren?
- Waar merk je onrust in het lichaam?
- Hoe ademt iemand: hoog of laag, vooral in of vooral uit?
- Hoe spreekt iemand: vloeiend of hortend en stotend?

Nabootsing

Bij stap 2 (beweging waarnemen) gebruik je uiteraard ook je zintuigen, anders weet je niet dat iemand herhaaldelijk zijn benen of armen kruist. Tegelijk beweeg je mee met de ander. Je doet ongemerkt iemands bewegingen na. Dat kun je ook bewust en feitelijk doen door tijdens de ronde in de kring niet alleen te beschrijven wat je is opgevallen maar ook de dynamiek en bewegingen van de cliënt na te doen.

Voorbeeld
Er is naast de beeldvormende bespreking ook een werkwijze ontwikkeld die juist van deze nabootsing uitgaat en bekend is onder de naam 'inlevend waarnemen'.
Waarbij je twee kenmerkende werkwoorden bij de persoon zoekt en aan die werkwoorden een herkenbaar beroep koppelt.
Zo kun je de werkwoorden 'controlerend dirigeren' koppelen aan het beroep 'verkeersregelaar'.
Zie de literatuur achterin: Albert de Vries, 2023

Waarnemingen delen

Doe een ronde en laat alle deelnemers hun waarnemingen delen. Vraag eventueel aan de deelnemers om hun eigen waarnemingen eerst zelf op te schrijven of te tekenen voordat ze deze delen.

Vraag de deelnemers om al die verschillende bewegingen en gebaren te onthouden en samen te voegen tot een compleet bewegingsbeeld van de cliënt.

Vraag de deelnemers om alle aspecten van het fysieke lichaam (stap 1) en alle aspecten van de bewegingsdynamiek (stap 2) bij elkaar te voegen tot een compleet 'bewegend portret' van de cliënt. Dan heb je de cliënt voor je in zijn of haar uiterlijk én in zijn of haar bewegingsdynamiek.

Een andere of aanvullende benadering is dat de procesbegeleider dit zelf voordoet door alle bewegingen en gebaren nog eens op te noemen en de cliënt zo compleet mogelijk in woorden te schetsen. Zo wordt bij iedere deelnemer het 'bewegende portret' opgeroepen.

Laat de deelnemers zich dit bewegende portret levendig voorstellen. Zo komt de cliënt in de ziel van de deelnemers tot leven.

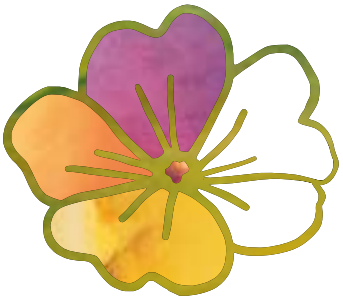
Het portret van de cliënt

Wat is het verschil tussen een waarneming, een voorstelling en een herinnering? Waarnemen doe je op het moment zelf. Terwijl je zintuiglijk waarneemt ontstaat er in jezelf een 'voorstelling'. Deze voorstelling in jou is voor andere mensen onzichtbaar.

Jij zelf kunt je die voorstelling weer te binnen roepen door je het te herinneren.

Want de voorstelling is 'in je geheugen opgeslagen'. Het herinneren is dan het innerlijk waarnemen van een voorstelling die ooit is ontstaan tijdens het waarnemen.

Als een andere deelnemer spreekt en zijn of haar eigen waarnemingen in woorden beschrijft, maak je zelf een fantasie-voorstelling bij die woorden. Je krijgt 'plaatjes in je hoofd' zodra iemand iets zegt over het uiterlijk van een ander. Als iemand zegt "hij had een enorm litteken op zijn wang", dan 'zie je dat voor je'. Maar dat 'voor je zien' is een voorstelling en geen directe waarneming, want dat litteken zie je niet echt. Zo'n voorstelling kun je je vervolgens ook weer herinneren. En al die voorstellingen en herinneringen kun je bij elkaar voegen en combineren tot een compleet 'herinneringsbeeld':

Stap 3 *Stemming waarnemen*

Kun jij voelen hoe iemand zich voelt?
Let jij op de innerlijke gevoelens (zieleroerselen) van een cliënt?
Welke stemming kun jij herkennen?

Bij stap 3 proberen alle deelnemers de stemming van de cliënt zo objectief en exact mogelijk te beschrijven. Het gaat om de stemming in de cliënt, om het basisgevoel van de cliënt.

Vertel wat bij stap 3 (stemming waarnemen) de werkwijze is en wat wel en niet de bedoeling is.
Laat even een stilte vallen waarin de deelnemers het 'portret' van de cliënt weer voor zich zien.

De stemming ervaren

Een volgende stap is om *in* jezelf iets te ervaren wat *in* de cliënt aanwezig is. Het fysieke lichaam en de bewegingen zijn als het ware nog de buitenkant van de cliënt. Bij stap 3 (stemming waarnemen) probeer je in de binnenkant van de cliënt te komen. De deelnemers proberen de stemming die in de binnenwereld van de cliënt leeft te bespeuren, in zijn of haar ziel. Ze proberen de gevoelstoestand of gemoedstoestand van de cliënt aan te voelen. Hier gebruiken de deelnemers niet meer hun zintuigen en ook bootsen ze niet de beweging na. Hier proberen ze met hun 'ziel' toegang te krijgen tot de 'ziel' van de ander.

Vraag de deelnemers innerlijk stil te worden en zich de cliënt nog eens zo compleet mogelijk voor te stellen. Vraag hen vervolgens om al die voorstellingen weg te schuiven en zonder oordeel met hun hart bij de cliënt te zijn. Vraag hen opmerkzaam te zijn voor de impressie die in hen opkomt.

Voorbeeld
Een ouder van een ernstig meervoudig gehandicapt kind leest aan de bewegingen af dat het kind ontspannen is en voelt de blijheid van het kind ook in zichzelf.

Aanvoelen

Het gaat hier om een vorm van innerlijk waarnemen. Je kijkt bij jezelf naar binnen (introspectie). Maar het gaat daarbij niet om je eigen gevoelsreactie; dan voel je iets óver die ander en dat zegt vooral iets over jouzelf, over hoe jij op de cliënt reageert met bijvoorbeeld sympathie of antipathie.
Het gaat bij stap 3 om de ander: hoe voelt de cliënt zich? Je probeert je dus in te leven in de stemming van de cliënt, in het gevoel dat leeft in de ander. Kan ik mij werkelijk verplaatsen in de 'gevoels-stemming' van de ander en hoe voelt dat daar? Je probeert de ander aan te voelen.

Voorbeeld
De cliënt komt binnen en gaat zitten.
Hij kijkt omlaag, zijn schouders hangen iets naar voren
en hij antwoordt kort op vragen.
De procesbegeleider nodigt de deelnemers uit om niet naar hun eigen reactie te kijken ("ik vind hem zielig", "ik voel irritatie"), maar om zich af te stemmen op hoe het voor de cliënt zou kunnen voelen.
Deelnemers merken bijvoorbeeld innerlijk op:
"Als ik me in hem verplaats, voelt het alsof hij moe is van alles."
"Het lijkt alsof hij zich terugtrekt, alsof hij zich klein maakt."
"Ik voel een soort spanning, alsof hij bang is om iets verkeerd te zeggen."
Dit zijn geen persoonlijke meningen of emoties over de cliënt, maar pogingen om te voelen hoe het voor de cliënt van binnen is.

Als je als procesbegeleider de bodyscan aan het begin van de bespreking aandachtig en zorgvuldig met de groep hebt gedaan, kun je deze vlak vóór stap 3 kort herhalen om de gezamenlijke aandacht en stilte weer op te roepen.
Vraag als procesbegeleider aan de deelnemers om zich 'in de ander in te leven' en zich in de cliënt te verplaatsen. Hoe voelt het om die cliënt te zijn? Word je verdrietig, blij, eenzaam, warm, onrustig, impulsief, angstig? Het zich verplaatsen in de ander lukt beter als de deelnemer zelf innerlijk stil en rustig is.

Non-verbale communicatie is een onderdeel van de beeldvormende bespreking. Let ook op de gebaren van de deelnemers en niet alleen op hun woorden. Spiegel hen door hun gebaren na te doen. En vraag dan wat ze met die gebaren uitdrukken.

Let erop dat alle deelnemers hun waarneming kunnen inbrengen zonder op elkaar te reageren. Kies of je een ronde doet (waarbij een voor een iedereen aan de beurt komt) of dat je iedereen vrijlaat om wel of niet iets in te brengen.

Geef eventueel deelnemers de mogelijkheid om de stemming die ze bij de cliënt ervaren te tekenen. Zo kunnen deelnemers die minder goed gevoelens kunnen verwoorden ook hun bijdrage geven.

Vraag vervolgens aan de deelnemers om stil te worden, de stemmingen die genoemd zijn naast elkaar te zetten en die aan het bewegende portret van de cliënt toe te voegen.

Een andere of aanvullende benadering is dat de procesbegeleider dit zelf voordoet door alle stemmingen nog eens op te noemen en de cliënt zo compleet mogelijk in woorden te schetsen. Zo wordt bij iedere deelnemer een 'portret vol beweging en gevoel' opgeroepen.

Laat de deelnemers dit beweeglijke stemmige portret zich levendig voorstellen. Zo voelt de cliënt voor de deelnemers heel nabij.

Stap 4 *Beelden waarnemen*

Komen er in jou wel eens spontaan beelden op als je aan iemand denkt?
Gebruik jij ook beelden als je een ander iets duidelijk wilt maken?

Bij stap 4 proberen alle deelnemers het opgebouwde portret van de cliënt helemaal los te laten en uit te wissen om daarna zo objectief en zo exact mogelijk waar te nemen wat er in hen opkomt. Het gaat om onverwachte intuïtieve beelden, die iets over de cliënt uitdrukken en verbeelden.

Vertel wat bij stap 4 (beelden waarnemen) de werkwijze is en wat wel en niet de bedoeling is. Laat een stilte vallen waarin de deelnemers het 'volledige portret' van de cliënt weer voor zich zien. Zo verbinden ze zich opnieuw met de cliënt.

Vergelijk het hiermee: je bent in gesprek met iemand die tijdens het uitspreken van een zin plots een woord niet meer kan vinden. Voordat je het doorhebt, spreek je zelf het woord uit dat die ander zocht. Dat woord komt niet van jou – je weet het dankzij jouw verbinding met de ander naar wie je goed luistert. Zo kun je ook door je diepe verbondenheid met de cliënt (dankzij het opbouwen van zijn of haar portret) plotseling beelden krijgen. Beelden die niet over jou gaan, maar over de cliënt.

Ontvankelijk zijn

Bij stap 4 (beelden waarnemen) wil je een betekenisvol beeld ontvangen, in het Engels: een 'imagination'. Je wilt dat er een spontaan, innerlijk 'beeld' opkomt. Om dat te kunnen ontvangen, moet je ontvankelijk zijn. En om ontvankelijk te worden voor de ander, word je innerlijk stil en zet je je eigen ideeën en wensen opzij om ruimte te maken voor wie die ander echt is.

Als iemand jou een geschenk wil geven en jij het geschenk wilt aannemen, zul je eerst je handen vrijmaken, je armen openen en respectvol afwachten tot de ander het geschenk aanreikt. Datzelfde doe je nu innerlijk: je maakt je binnenwereld vrij, je opent je ziel en je wacht respectvol af of er iets binnenkomt. Op die manier werk je ook aan de tweede essentie van Camino: de verbinding aangaan met de cliënt en aandacht hebben voor wat er in jezelf verandert.

Intuïtie

Wat in jou binnenkomt kan een beeld zijn dat iets wezenlijks uitdrukt over de cliënt. Dat kun je intuïtief noemen, want het komt van binnen en heeft betekenis. Om intuïties over de cliënt te krijgen moet je je aandacht op de cliënt richten. Dat is ook de bedoeling van de vorige stappen: je intensiveert gaandeweg je aandacht voor de cliënt. Je schept een innerlijke verbinding met de cliënt op diep niveau, op zielsniveau. De cliënt komt daardoor steeds dichterbij.

Vraag als procesbegeleider aan de deelnemers om het complete 'portret' van de cliënt nog een keer innerlijk op te roepen (of schets het zelf nog een keer). Vraag vervolgens aan de deelnemers om hun binnenwereld (hun bewustzijn) vrij te maken: geen ideeën, geen voorstellingen meer, geen herinneringen meer. Die wis je uit. Je wordt helemaal ontvankelijk. Je bent open en onbevangen. En in die ontvankelijke leegte daalt iets in of komt iets op. Bijvoorbeeld het beeld van een koorddanser op een koord tussen twee bergen of het beeld van een dolfijn met een bal op zijn snuit.

De kunst is om dat innerlijke intuïtieve beeld objectief en feitelijk te nemen zonder het te interpreteren. Let dus op: beoordeel het niet (de cliënt loopt gevaar) en zet het niet vast (de cliënt is een dolfijn). Laat het komen en laat wat gekomen is rustig begaan. Het is nieuw, het is verrassend, want het komt 'uit het niets' te voorschijn. Soms verandert het beeld nog of komen er andere beelden, net als in een droom. In de praktijk kan dit hele proces bij de ene deelnemer 5 seconden en bij de andere deelnemer 5 minuten duren.

Zinnen die helpen

Het blijkt in de praktijk dat sommige aanwijzingen horend bij stap 4 (beelden waarnemen) bij de ene deelnemer goed overkomen en bij de andere helemaal niet. Belangrijk is het moment om het opgebouwde 'portret' los te laten, het bewustzijn leeg te maken en te openen, om vervolgens een intuïtieve waarneming te ontvangen. Die instructie kan misverstanden oproepen. Daarom volgt hier een lijstje van zinnen die procesbegeleiders kunnen gebruiken (en mixen) om de deelnemers aan te sporen ontvankelijk te worden:

- Maak jezelf leeg
- Word van binnen stil en maak je bewustzijn leeg
- Wis uit wat er in je hoofd zit
- Schuif alle gedachten en gevoelens aan de kant, achter een gordijn
- Werp alles wat in je bewustzijn zit weg
- Laat alles los, laat alles vallen
- Doe alles wat in je hoofd zit in een wolk en laat die wolk wegdrijven
- Maak wat er in je is doorzichtig, transparant, en probeer er doorheen te kijken

Voorbeeld

Beelden van een cliënt die opkwamen:
een rotsblok los van de bodem; een groot gapend gat;
een zware olifant die trompettert; een onweerswolk;
een hete luchtballon die tegengehouden wordt om op te stijgen.

De kwaliteit van de beelden

De kwaliteit van wat je als beeld ontvangt, hangt in de regel samen met de concentratie in de voorafgaande stappen. Het komt voor dat iemand eerder wat onverschillig meedoet en zegt: 'ik heb het beeld van rode wijn'. Dan kan dit beeld ontstaan zijn omdat de cliënt rode kleren draagt. Dan zegt het beeld weinig over de cliënt als persoon. Zo'n beeld kun je 'associatief' noemen.

Het komt ook voor dat iemand heel intensief en geconcentreerd meedoet en het beeld van rijpe druiven en rode wijn krijgt. Dan kan het zijn dat dit beeld juist wel raakt aan de diepere identiteit van de cliënt. Rijpe druiven kunnen gaan gisten en zijn in staat mensen vrolijk te maken. Misschien is de cliënt inderdaad zo gerijpt en krachtig dat hij/zij in staat is om andere mensen te stimuleren.

Sprookjesbeelden

In vroeger tijden waren er tal van beelden om de wereld te begrijpen.
In sprookjes kom je bijvoorbeeld het beeld tegen van een 'ondoordringbaar kasteel' of van een 'prinses in een hoge toren'.
Beelden kun je op veel manieren duiden.
Vanuit de antroposofische menskunde kun je een kasteel als beeld zien van het fysieke lichaam, en de gevangen prinses in de toren als de ziel die teveel in het hoofd (intellect) is opgesloten.
In stap 4 probeer je beelden te ontvangen alsof ze uit een sprookje komen.

Positiviteit

Stel als procesbegeleider de deelnemers gerust dat stap 4 (beelden waarnemen) evengoed wel kan lukken als niet. Het komt voor dat een deelnemer zich wel openstelt maar geen beelden krijgt of ze in zichzelf niet waarneemt. Als dat gebeurt kan de deelnemer stap 4 herhalen, door eerst weer het portret zich levendig voor te stellen, vervolgens het portret te wissen en opnieuw zich open te stellen en af te wachten. En dat kun je best een paar keer herhalen. De druk voelen om iets te moeten ontvangen helpt niet; juist in de ontspanning kan iets opkomen. Het komt ook voor dat er bij iemand geen beeld opkomt maar wel een woord of een kleur of een gevoel: ook dat is input voor stap 4.

Geef eventueel de opdracht om tot een landschapsbeeld te komen. Dan probeert de deelnemer om beelden te krijgen van een landschap met bijvoorbeeld bergen, rivieren, bomen, dieren en zon. Of je vraagt om beelden te krijgen die te maken hebben met de elementen aarde, water, lucht en vuur. Zo geef je de deelnemers een concrete richting die hen op gang kan helpen.

Een eenvoudige variant

Het kan helpen om een groot aantal fysieke kaarten neer te leggen zoals biografie-kaarten, ansichtkaarten, natuurkaarten, kunstkaarten of coachingskaarten.
Iedereen denkt in stilte aan de cliënt en pakt (intuïtief) een kaart voor de cliënt.
Vraag dan waarom iemand die ene kaart heeft gepakt.
In het antwoord geeft iemand meestal ook een beeld van de cliënt.
Al die antwoorden bij elkaar tonen ook al een perspectief voor de cliënt.
In tien minuten heb je dan samen al een richting te pakken.

Een andere eenvoudige variant

Stel eventueel een eenvoudige vraag die mensen helpt om tot een beeld te komen. Vraag: 'wat komt er in je op als je aan deze cliënt denkt?'. Deelnemers kunnen dan spontaan antwoorden: 'als ik aan hem of haar denk, dan denk ik aan iemand die continu van het een naar het ander aan het springen is' ....
In zo'n antwoord zit vaak een beeld (of gebaar). Als procesbegeleider kun je dat beeld benoemen en meenemen in de bespreking.

Vraag eventueel de deelnemers om hun beelden (hun intuïtieve waarnemingen) op te schrijven of te tekenen. Want deelnemers kunnen hun waarnemingen en zeker de details al te makkelijk vergeten, zoals je ook dromen snel vergeet. Daarom: houd het beeld en de details vast. Dan kun je ze daarna ook preciezer delen met elkaar.

Nodig vervolgens de deelnemers uit om hun beelden of andere intuïtieve waarnemingen te vertellen. Laat het vrij of deelnemers iets willen inbrengen. Verwelkom alle beelden en bijdragen die de deelnemers inbrengen. Ook associatieve beelden kan de procesbegeleider meenemen in het verdere proces.

Stimuleer de deelnemers om ook elkaar goed waar te nemen als ze hun beelden inbrengen. Deelnemers vertellen vaak enthousiast wat er in hen naar boven is gekomen en drukken dat ongemerkt ook uit door middel van gebaren. Ze beelden hun intuïties uit in hun bewegingen door bijv. met hun handen een spiraalbeweging te maken of een boom in de lucht te tekenen.

Stap 5 *Waarnemingen duiden*

Krijg jij uit een verhaal van iemand de kern te pakken?
Lukt het jou om uit te zoomen en verbanden te ontdekken?
Hoe kijk jij naar moderne schilderijen?

Bij stap 5 proberen alle deelnemers naar de verzameling van beelden, naar het schilderij met al zijn details te kijken, door in en uit te zoomen en verbanden te ontdekken. In een gesprek zoeken ze samen naar een essentie en naar thema's die uit het schilderij opduiken.

Vertel wat bij stap 5 (waarnemingen duiden) de werkwijze is en wat wel en niet de bedoeling is.

Voor het vinden van een ontwikkelingsrichting voor de cliënt is het belangrijk dat meerdere deelnemers bij stap 4 een beeld of een intuïtieve waarneming hebben ervaren en beschreven. Want de verzameling van deze waarnemingen vormt het basismateriaal waaruit het persoonsbeeld en het ontwikkelingsperspectief te voorschijn gaan komen. De beelden en intuïtieve waarnemingen zijn geen doel op zich maar vormen een ingang naar het nog onbekende perspectief.

Het komt er dan op aan de verschillende beelden en intuïtieve waarnemingen voor alle deelnemers naast elkaar te zetten zodat er een overzicht ontstaat. In de praktijk gebeurt dat doordat ze allemaal op een flap-over worden getekend (of op een bord of op een scherm). Zo wordt de verzameling als het ware een soort beelden tentoonstelling, een soort schilderij van allemaal beelden.

Het verzamelen van de beelden

Zorg als procesbegeleider dat er iemand is die alle beelden overzichtelijk op een flap-over tekent. Vaak doet de procesbegeleider dat zelf. Bij het tekenen is het handig om de beelden die op elkaar lijken meteen al bij elkaar te zetten; dan zet je bijvoorbeeld alle beelden met een dier bij elkaar. Alle beelden van de deelnemers krijgen zo een plek op de flap-over.

Voorbeeld
Je ziet een voorbeeld van een 'schilderij' met beelden van de verschillende deelnemers.

Vraag het beeld met interesse uit. Soms blijft een beeld te vaag als een deelnemer het inbrengt. Vraag naar details om een beeld helder te krijgen. Een woord als 'bos' zegt nog weinig over de soort bomen, hun vormen en kleuren, over de lichtval tussen de bomen, de paden en struiken, de hoogteverschillen, de donkere of heldere lucht erboven enzovoort. Door die details kunnen de andere deelnemers zich het bos pas goed voorstellen en kan de tekenaar het concreter op de flap-over schetsen.

Op de flap-over ontstaat als het ware een 'schilderij'. Dat is geen schilderij met een duidelijke afbeelding van iets herkenbaars, want het is op het eerste gezicht chaotisch. Denk bijv. aan een modern schilderij waarbij je niet weet wat je ziet. Er staat van alles bij elkaar. En de kunst is om zo naar het schilderij te kijken, dat je er een betekenis in kunt vinden, dat je in de veelheid een essentie kunt vinden.

Een schilderij van Kandinsky
Zie je de regenboog met de zon erachter?
Zie je de berg met de drie rode druppels?
Zie je de mensen die op weg zijn naar de zon?
Gaat het hier over een spirituele reis?

Het duiden van het schilderij

Als de beelden-verzameling, het 'schilderij', tot stand is gekomen, is het aan de procesbegeleider om met de groep deelnemers te onderzoeken wat daarin opvalt.

Vraag als procesbegeleider welke overeenkomsten in de beelden opvallen. Vraag bijvoorbeeld welke kleuren het meest voorkomen, welke bewegingen vaak voorkomen. Vraag dan ook welke elementen (aarde, water, lucht of vuur) of welke natuurrijken (mineralen, planten, dieren of mensen) sterker vertegenwoordigd zijn.

Leid het gesprek hierover en zorg voor een open, zoekende en onderzoekende uitwisseling over een essentieel thema in het 'schilderij'. Dit is te vergelijken met het onderzoeken van een modern schilderij waarbij je je openstelt voor wat het te vertellen heeft. Stimuleer de deelnemers om onbevangen waar te nemen wat er feitelijk te zien is. Voorkom dat een bepaald thema meteen de overhand krijgt en er te vroeg een thema wordt vastgesteld.

Door samen het 'schilderij' te onderzoeken kan een thema opvallen, iets dat bij diverse beelden terugkomt. Bijvoorbeeld dat er vaak een dreigend dier optreedt, of dat er heel veel land en nergens water voorkomt. Het kan zijn dat er één essentieel thema uitspringt, het kan zijn dat er twee of drie thema's opduiken.

Stel tijdens dit gesprek eventueel de twee volgende vragen:
- Wat vind je dat er in dit schilderij ontbreekt?
- Wat zou je aan het schilderij nog willen toevoegen?

Vat het gesprek aan het einde samen en formuleer het thema compact en helder. De notulist zal deze formulering precies opschrijven en doorvragen waar het niet duidelijk is.

Voorbeeld
Wat opvalt aan de beelden voor Ellen (7 jaar) is:
veel onrust, veel water en vocht, warm, luid, grenzeloos.
Er zit weinig aarde-element in de beelden, weinig vastigheid, weinig stilte.
Als toekomstrichting wordt benoemd:
meer rust brengen, meer richting bieden, meer houvast geven.
Praktisch uitgewerkt betekent dit onder meer:
de stoel aanpassen voor haar houding
en haar helpen haar huid beter als grens te beleven (inwikkelen).

Terug naar de cliënt

Bij het duiden van het 'schilderij' en het vinden van een thema, ging het over het 'schilderij' en niet over de cliënt zelf. Want bij stap 4 (beelden waarnemen) lag de focus niet op de cliënt zoals we die kennen. Bij stap 4 stonden we open voor het ontvangen van beelden of andere intuïtieve waarnemingen. Dat betekent dat we toen nog niet met de ons bekende cliënt bezig waren.

Na het onderzoekende gesprek over het schilderij hebben we nu wel een thema te pakken. Het thema dat uit het schilderij te voorschijn is gekomen, is de brug om nu bij stap 5 (waarnemingen duiden) terug te keren naar de cliënt. Als het thema bijvoorbeeld is dat er veel aarde en weinig water is, dan is 'het toevoegen van waterkwaliteit' de brug om naar de cliënt zelf terug te keren.

Herhaal als procesbegeleider het thema dat gevonden is en maak helder dat in dit thema de ontwikkelingsrichting voor de cliënt te vinden is.

Vraag de deelnemers wat – op basis van dit thema - *de ontwikkelingsrichting* voor de cliënt kan zijn? Leid het gesprek hierover en bewaak de focus en samenhang daarin.

Sta toe dat de deelnemers in het zoeken naar de ontwikkelingsrichting ook andere zaken inbrengen die bijvoorbeeld te maken hebben met de biografie van de cliënt of met waarnemingen die bij stap 1 (fysiek waarnemen), stap 2 (beweging waarnemen) en stap 3 (stemming waarnemen) zijn gedaan. Zo kan in het gesprek een wisselwerking tot stand komen tussen het oude en het nieuwe. Er kan bijvoorbeeld herinnerd worden aan de droge huid van de cliënt (stap 1) of aan de problemen met de zwaarlijvigheid in de jeugd (biografie).

Vraag als procesbegeleider vervolgens welk *handelen* uit het gevonden perspectief voortkomt. Nodig de deelnemers uit om hun eigen invalshoek te delen door te vragen 'wat heb jij ontdekt in deze bespreking?' of 'waar wil jij mee aan de slag?'. De deelnemers kunnen vertellen hoe zij anders met de cliënt willen omgaan of zeggen dat ze zich juist bevestigd voelen in hoe ze het nu doen. Zo kan de woonbegeleider het thema vertalen in het verminderen van de structuur, of in het verzorgen van de planten. Zo kan de bewegingstherapeut het thema vertalen in het lopen van ritmes.

Zorg dat deze handelingsopties worden genotuleerd en meegenomen naar de uitwerkingsfase (fase 3).

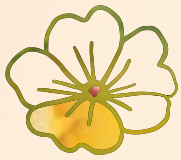
Voorbeeld
Het thema 'toevoegen van water' kan betekenen:
dat de cliënt minder structuur nodig heeft
dat er overdag meer afwisseling en vrijheid mag komen
dat er meer gewandeld wordt op steeds andere wegen
dat in huis of in de tuin de planten worden verzorgd
dat de therapeut wekelijks gaat schilderen met de cliënt.

Afronding van de bespreking

Na het oogsten van het thema, het vinden van een ontwikkelingsrichting en het vertalen van de ontwikkelingsrichting naar de dagelijkse praktijk komt de beeldvormende bespreking tot een einde.
Vat als procesbegeleider alle opmerkingen over de ontwikkelingsrichting van de cliënt en over de consequenties daarvan voor de praktijk nog een keer samen en zorg dat de formuleringen goed genotuleerd worden.
Rond de bespreking af met bijvoorbeeld de volgende acties als daar nog tijd voor is:

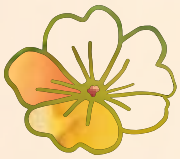
Overzicht fase 2 *De bespreking*

1 Fysiek waarnemen

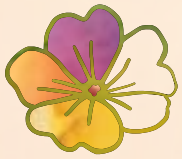
- Waarnemen van het fysieke lichaam
- Deelnemers uitnodigen om waarnemingen op te schrijven
- Meerdere zintuigen gebruiken
- Ook de vitaliteit van de persoon waarnemen
- Waarnemingen met elkaar delen: verzameling van waarnemingen
- Deelnemers vragen om de verschillende waarnemingen te onthouden en samen te voegen tot een zo compleet mogelijk beeld van de cliënt

2 Beweging waarnemen

- Als de cliënt aanwezig is, kun je samen met de cliënt door de ruimte bewegen
- Waarnemen van de lichamelijke bewegingen, gebaren, het spreken
- Deelnemers beschrijven hun waarnemingen zo objectief mogelijk en/of tekenen die
- Deelnemers vertellen aan elkaar de bewegingen van de cliënt en bootsen daarbij eventueel de bewegingen zelf na
- De verschillende waarnemingen samenvoegen tot een compleet bewegingsbeeld
- Deelnemers vragen om alle aspecten van het fysieke lichaam (stap 1) en van de bewegingsdynamiek (stap 2) bij elkaar te voegen tot een compleet 'bewegend portret' van de cliënt

3 Stemming waarnemen

- Waarnemen van de stemming
- Deelnemers proberen de gevoelstoestand / gemoedstoestand van cliënt aan te voelen en zich in te leven in de cliënt
- Een optie is om deelnemers hun waarneming in kleur te laten tekenen
- Een moment van stilte inlassen en daarna ruimte geven aan de deelnemers om hun waarneming te delen
- De verschillende stemmingen nog eens opnoemen
- Deelnemers vragen om de stemmingen aan het 'bewegende portret' toe te voegen

- Doe een laatste ronde waarin de deelnemers kunnen uitspreken hoe zij de beeldvormende bespreking als proces hebben ervaren en of zij het gevoel hebben dat aan de cliënt recht is gedaan (essentie 4 van Camino: naar het geheel kijken)
- Spreek dank uit en licht toe wat er met de uitkomsten gedaan zal worden en hoe deze terugkomen
- Sluit de bespreking af met een rituele handeling die aansluit bij het begin; als er bij het begin een kaars is aangestoken, wordt deze nu uitgeblazen
- Las een korte stilte in om de overgang naar het 'gewone leven' te maken.

4 Beelden waarnemen

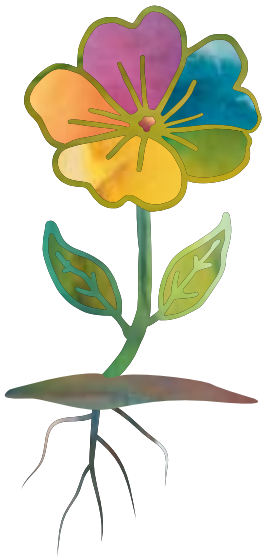
- Laat deelnemers het 'portret vol beweging en gevoel' in zichzelf oproepen en levendig voorstellen
- Het opgebouwde portret van de cliënt vervolgens loslaten en uitwissen
- Ontvankelijk worden door van binnen stil te worden
- Deelnemers stellen zich open om intuïtieve beelden te laten opkomen
- Een optie is dat deelnemers hun innerlijke waarnemingen opschrijven of tekenen
- Deelnemers uitnodigen om hun beelden en waarnemingen te vertellen
- Deelnemers stimuleren om elkaars lichaamstaal te observeren als ze het beeld beschrijven

5 Waarnemingen duiden

- Onderzoeken wat opvalt aan het schilderij
- Overeenkomsten zoeken en een thema dat opvalt met elkaar formuleren
- Het thema terugvertalen naar de cliënt
- Deelnemers vragen wat op basis van dit thema de ontwikkelingsrichting (het perspectief) voor de cliënt kan zijn
- Uitvragen welk concreet handelen uit het gevonden perspectief voortkomt en deze notuleren
- Afronding van de bespreking

De uitwerking (fase 3) 4

Na het delen van de beelden en het maken van het 'schilderij', na het ontdekken van een thema in dit schilderij en het terugvertalen van dit thema naar de cliënt zelf, is er een perspectief gevonden, een ontwikkelingsrichting. Er is met het oog op de situatie en de biografie van de cliënt een gezichtspunt gevonden dat op de toekomst is gericht. In dit hoofdstuk wordt aangegeven hoe je later in een apart overleg de gevonden ontwikkelingsrichting nog concreter en hanteerbaar maakt voor het dagelijks werk.

In deze derde fase vormt de bloem haar zaden. Wat in de bloem zichtbaar werd – de inzichten, de beelden, de thema's, de gevoelsstemming – rijpt tot iets nieuws en concreets. De zaden dragen de mogelijkheid in zich om de cliënt verder te laten groeien, om verandering in gang te zetten en ontwikkeling te voeden. De zaden worden concreet gemaakt: het gevonden gezichtspunt wordt vertaald naar afspraken voor het dagelijks werk. Daarna worden de zaden in de praktijk 'uitgezaaid': in het handelen van het team, in de begeleiding van de cliënt en in de keuzes die gemaakt worden. Zo krijgt wat in de bloem zichtbaar werd werkelijk vorm en kan de cliënt zijn of haar levensweg vervolgen.

Begeleiding van de cliënt na de bespreking

Zorg ervoor dat je na de bespreking even persoonlijk contact hebt met de cliënt (of de vertrouwde persoon). Drink samen een kopje thee of maak een korte wandeling. Je hoeft niet te reflecteren of te vragen hoe hij het heeft ervaren. Zorg voor warm contact en verbinding. Leg uit dat hij welkom is, ook als hij later nog een vraag heeft. Eventueel kun je een open vraag stellen: "Wil je dat ik nog iets doe? Wat vind je fijn? Heb je een wens?" Vergeet niet de cliënt te bedanken voor zijn of haar aanwezigheid. De cliënt voelt zich hierdoor gezien.

Nabespreken

De procesbegeleider heeft de beeldvormende bespreking tot het punt gebracht dat er een zaadje is ontstaan in de vorm van een thema. De deelnemers hebben aan het einde van de bespreking al eerste suggesties gedaan

hoe dit thema vertaald kan worden naar de dagelijkse praktijk. De formulering van het thema en de eerste ideeën zijn genotuleerd.

Dan volgt na niet al te lange tijd een nabespreking waarin de betrokken gedragskundige (die tevens de procesbegeleider kan zijn) samen met de persoonlijk begeleider en eventueel ook met anderen zoals de cliënt en de verwanten zich buigt over de praktische uitwerking. Het zaadje kan gaan kiemen.

De gevonden ontwikkelingsrichting of wilsrichting wordt nabesproken: wat houdt deze voor de cliënt eigenlijk in, hoe past die in de biografie, hoe past die in de huidige situatie? Welke suggesties klinken veelbelovend en bij welke ideeën treedt aarzeling op? Vraagt de ontwikkelingsrichting een verandering in de begeleiding of bevestigt ze eerder de huidige manier van werken? Is er een andere stijl van begeleiden nodig of niet: meer of minder structuur, meer bewegen of meer rust, strakker dagprogramma of meer vrije ruimte, meer samen doen of meer alleen laten?

Vervolgens gaat de nabespreking in op de vertaling voor het team. Welke concrete acties, werkafspraken, keuzes en doelen zijn nu aan de orde? Deze worden in de nabespreking vastgesteld en vastgelegd. Dan worden zowel het perspectief als de vertaling in acties en werkafspraken opgenomen in het zorgplan of zorgdossier. Het perspectief en de werkafspraken zijn geformuleerd als doelen die bij iedere zorgplanbespreking ter sprake komen.

Van abstract naar concreet
Als het thema bijvoorbeeld luidt: 'aarde-kwaliteit toevoegen',
dan is nog niet duidelijk wat het team anders gaat doen.
Het moet nog concreet en toepasbaar worden.
De nabespreking kan leiden tot afspraken als:
we gaan dagelijks een half uur hardlopen;
we gaan hekken om de tuin plaatsen;
we voegen in het werk houtzagen toe;
bij de culturele avonden zet jij de stoelen klaar.

Ontdekken

Los van de uitwerking door de persoonlijk begeleider en gedragskundige zal de bespreking evengoed in alle andere deelnemers doorwerken. Iedereen kan na de bespreking op nieuwe ideeën komen. Je hebt zoveel nieuwe waarnemingen van de cliënt in je opgenomen dat je ook een eigen ontdekking, een 'vondst' kan doen: je weet opeens hoe je een bepaalde lastige situatie kunt benaderen. Iets wat je diep van binnen ergens wel wist, kan opeens helder geworden zijn. Onbewust weten kan gewekt zijn.

Ook kan de deelnemer bij zichzelf ontdekken dat zijn of haar verhouding met de cliënt is verbeterd en verdiept. De cliënt is dichterbij gekomen. Je kijkt met nieuwe ogen en voelt beter aan hoe de cliënt in het leven staat.

Een beeldvormende bespreking heeft alleen al door de liefdevolle aandacht van zoveel betrokken mensen ook een werking op de cliënt zelf. Wie aandacht krijgt, groeit. Uit de onderwijswereld is bekend dat een intensieve 'kinderbespreking' direct invloed kan hebben op het gedrag en welbevinden van het kind. Het is daarom voor alle deelnemers interessant te letten op mogelijke veranderingen bij de cliënt.

Als verwanten van de cliënt aan de bespreking deelnemen, zal in de regel ook de samenwerking tussen het team en de verwanten verbeteren. De 'driehoek' tussen cliënt, verwanten en team zal sterker worden. Je ontdekt en ervaart dat je samen een perspectief deelt en samen aan het welzijn van de cliënt werkt.

Overzicht fase 3 *De uitwerking*

Nabespreken

- De gedragskundige en persoonlijk begeleider van de cliënt gaan, eventueel samen met anderen, de gevonden ontwikkelingsrichting nabespreken
- Bepaal de consequentie van de ontwikkelingsrichting voor de manier van begeleiden
- Vertaal de ontwikkelingsrichting voor het team naar concrete acties en afspraken
- Acties, afspraken en doelen vastleggen in het zorgplan of zorgdossier
- Tijdens de volgende zorgplanbespreking evalueren

Ontdekken

- De beeldvormende bespreking zal bij alle deelnemers doorwerken
- Er kunnen bij iedereen nieuwe ideeën voor de begeleiding opkomen
- Ontdekken of de eigen relatie met de cliënt is veranderd (verdiept)
- De liefdevolle aandacht kan positief uitwerken op de cliënt
- Samenwerking tussen cliënt, verwanten en team kan als geheel sterker worden

De kunst van het begeleiden

5

Voor de rol van de procesbegeleider zijn, naast inzicht in de drie fasen en de vijf stappen, ook nog enkele andere factoren van belang. Als procesbegeleider wil je dat de deelnemers gemotiveerd blijven en de vijf stappen geconcentreerd na elkaar doorlopen. Je wilt verwarring en verstarring voorkomen. Dat vraagt het vermogen om een groep mee te nemen in een proces en om het proces doelgericht én flexibel te hanteren. In dit hoofdstuk volgen enkele aanwijzingen die daarbij kunnen helpen. Het betreft aandachtspunten voor het begeleiden van een groepsproces en hulpoefeningen voor het versterken van het waarnemen.

Aandachtspunten voor het begeleiden van het groepsproces

Visualiseren van tevoren

Het mentaal voorbereiden van de gehele bijeenkomst doe je door je deze van tevoren voor te stellen en je in de deelnemers in te leven, zodat je weet wat je van hen kunt verwachten en wat zij in het groepsproces van jou nodig hebben.

Voel je liefde voor de cliënt
Stel je de avond van tevoren concreet de ruimte voor, de kring van stoelen, de cliënt, de deelnemers en jezelf. Zie jezelf zitten en zie voor je hoe jij de vijf stappen inleidt.
Voel dat je de cliënt liefdevol wilt helpen en dat je de deelnemers allemaal aanvaardt zoals ze zijn.

Respectvolle houding

Het voorleven van een respectvolle houding naar de cliënt, de verwanten en alle deelnemers toe. Juist de start vraagt een stemming van respect waarbij je aan de cliënt recht wilt doen en waarbij je ook iedere deelnemer aanvaardt zoals hij of zij is.

Iedereen is deel van het geheel
Besef dat je het samen moet doen en dat iedereen iets eigens, iets unieks komt brengen.
Respecteren is voelen dat je allemaal een onderdeel bent en gelijkwaardig bent.
Besef dat iedereen iets meebrengt dat nodig is.

Sensitiviteit

Het waarnemen van de sfeer in de ruimte én in de groep vraagt het vermogen om de sfeer en de betrokkenheid aan te voelen. Het aanvoelen of het proces echt loopt, of dat het wegzakt en verzandt. Dwaalt het gesprek bij stap 5 (waarnemingen duiden) weg in fantasieën of komt het vast te staan in denkpatronen? De kunst van het 'modereren' is om vorm te houden en toch in beweging te blijven.

Go with the flow!
We kennen allemaal het gevoel dat een gesprek niet lekker loopt of dat het juist soepel verloopt.
Dat gevoel kun je bij jezelf waarnemen.
Als je voelt dat het stokt, kun je ingrijpen met een vraag of een vervolgstap.

Overzicht houden

Het waarnemen van de groepsdynamiek en de gelijkwaardigheid van alle deelnemers vraagt innerlijke rust en overzicht. Observeer of alle deelnemers meedoen, of ze werkelijk aanwezig zijn. Let erop of er nog onrust is, of iedereen aan boord is, of er een afhaker of stoorzender is. Neem waar of de deelnemers zich vrij en veilig voelen.

Een tussenvraag inlassen
Als slechts één deelnemer afhaakt, kun je dat soms gewoon zo laten.
Als er meerdere tegelijk afhaken, is het raadzaam niet stug door te gaan.
De kunst is om weer voelbaar te maken dat je het samen voor de cliënt doet.
Misschien kun je ze weer betrekken door hen een persoonlijke vraag over de cliënt te stellen.

Tact inzetten

De beeldvormende bespreking vraagt het vermogen om het juiste moment aan te voelen om met tact in te grijpen bij onduidelijkheid, subjectiviteit of discussie. Het vraagt een goed inschattingsvermogen hoe je iemands inbreng kunt waarderen of ook kunt bijsturen zonder het gezamenlijke proces te verstoren.

Positiviteit doet wonderen

Het proces bijsturen lukt beter als je de positieve aspecten tot dusverre benoemt.
Je kunt dat wat lukte benoemen en onderstrepen.
Je kunt het vruchtbare element oppakken in dat wat iemand heeft bijgedragen.
Zo selecteer je zelf wat het proces helpt, zonder aandacht te geven aan wat stoort.

Ga na of de omstandigheden in orde zijn

Is de ruimte goed ingericht, staan de stoelen goed, kan iedereen elkaar zien? Is iedere deelnemer bekend met het doel en het proces van de beeldvormende bespreking voordat je begint? Heeft iedere deelnemer de cliënt goed voor ogen? Wordt het openingsritueel met aandacht voltrokken en komt er een gezamenlijke stemming en intentie tot stand? Kan iedereen goed instappen in het proces of vraagt iets of iemand nog aandacht voordat je kunt beginnen?

Even apart nemen

Het kan zijn dat een deelnemer, voordat je begint, bedrukt kijkt of afwezig lijkt; er kan iets voorgevallen zijn. Neem hem of haar van tevoren even apart en vraag het na.
Als je al in de kring zit, vraag dan (eventueel direct aan iemand) of er nog iets gedeeld moet worden.

Houd rekening met de kwetsbaarheid van de cliënt of verwant

Soms is de cliënt zelf bij (een deel van) de bespreking aanwezig. Vaak is de verwant erbij. Dat vraagt van de procesbegeleider sensitiviteit en tact om te zorgen dat zij kunnen meedoen, dat zij zich gerespecteerd (blijven) voelen en dat zij de beelden niet persoonlijk of te letterlijk opvatten. Het is vreugdevol als zij het gevonden perspectief herkennen.

Van tevoren aankaarten
Benoem dat beschrijvingen van het lichaam soms hard kunnen binnenkomen en dat beelden niet op de cliënt zelf geplakt moeten worden.
Het (intuïtieve) beeld van een vogelverschrikker of een rotsblok betekent niet dat de cliënt een vogelverschrikker of een rotsblok is.
Vraag (regelmatig) of het voor iedereen oke is en geef de verwanten ruimte om aan te geven dat iets lastig is of goed gaat.

Spreek met eerbied over het lichaam

Het spreken over uiterlijke kenmerken van iemand is kwetsbaar. Het benoemen van specifieke lichaamskenmerken ligt gevoelig, want het kan discriminerend overkomen. Het helpt als deelnemers uiterlijke kenmerken objectief beschrijven.

Ben je je lichaam of heb je een lichaam?
Als je openstaat voor de gedachte dat iemands identiteitniet afhankelijk is van het lichaam en bijvoorbeeld na de dood kan voortleven, dan kun je het lichaam ook als een woning zien.
Dan is het lichaam niet alleen een erfelijk stuk materie, maar onthult het ook iets van de mens die erin woont.
Deze gedachte kan helpen om met eerbied en met andere ogen naar iemands lichaam te kijken.

Voorkom onnodige discussie

Als deelnemers gaan reageren op wat andere deelnemers inbrengen en niet bij hun eigen waarnemingen blijven, kan dat de opbouw van het 'portret' van de cliënt vertragen en soms verstoren. Als deelnemers elkaar corrigeren ('deze waarneming is subjectief en die waarneming hoort bij stap 2), kan dat het proces helpen maar ook hinderen. Probeer dan met tact de doorgaande lijn vast te houden.

Iedere inbreng is goed
Benoem vooraf dat ieders inbreng goed is en dat we elkaar in principe niet corrigeren.
Vraag als je toch iets wilt corrigeren eerst of dat voor de deelnemer akkoord is.
Zorg dat een correctie of een discussie niet langer dan een paar minuten duurt.

Houd het eenvoudig

Bij stap 4 (beelden waarnemen) weten deelnemers niet altijd wat bedoeld wordt met 'beelden' of intuïtieve waarnemingen. De kunst is om deelnemers hierdoor met een korte en eenvoudige toelichting op weg te helpen. Dan voorkom je dat deelnemers innerlijk de druk voelen dat ze een ingeving móéten krijgen. Het komt ook voor dat ze hun eigen ingevingen niet opmerken.

Vergelijk het met mijmeren
Vergelijk stap 4 (beelden waarnemen) met dagdromen.
Je zit ontspannen op een bankje en je staart voor je uit.
Er komt van alles langs en je mijmert over situaties.
En opeens heb je een ingeving; ik moet nu die persoon appen.
En dan blijkt die persoon juist nu jou nodig te hebben.

Vergelijk stap 4 daarnaast met het proces van een kunstenaar
Die heeft soms een blokkade, een 'writers block'.
Een blokkade in jezelf is bij creatieve processen heel normaal.
Ontspanning zoeken zoals wandelen helpt kunstenaars, spanning en faalangst helemaal niet.
Als er geen beeld in je opkomt, stel je dan een ontspannen situatie voor (bijvoorbeeld douchen).
Soms is het er wél, maar merk je het niet op of wijs je het af ('zo'n beeld kan het toch niet zijn!').

Symboliseer het perspectief

Als er een perspectief, een ontwikkelingsrichting (een wilsrichting) is gevonden, dan kan met name de persoonlijk begeleider op zoek gaan naar een symbool hiervoor. Voorbeeld: als het gevonden perspectief luidt: "meer waterkwaliteit en beweeglijke dynamiek toevoegen", dan kan een afbeelding van water, van een fontein, of een tekening van de cliënt zelf, ergens worden opgehangen en worden meegenomen naar de zorgplanbesprekingen.

Hulpoefeningen voor het versterken van de waarneming

Het succes van de beeldvormende bespreking hangt af van een aantal vaardigheden. Voor de procesbegeleider is het belangrijk deze vaardigheden te herkennen, zelf te kunnen toepassen en deelnemers te ondersteunen bij het werken ermee. Daartoe worden hieronder enkele hulpoefeningen aangeboden die de procesbegeleider (en desgewenst ook de deelnemer) kan gebruiken om de kwaliteit van de beeldvormende bespreking te bevorderen.

Deelnemers tot rust laten komen bij de opening

Doe bij de start van de bespreking een body-scan. Er zijn verschillende manieren om dit te doen. Staand kun je percussie op het lichaam doen (trommelen op je lichaam, van boven naar beneden); zittend kun je een waarnemingsoefening van het lichaam doen, van beneden naar boven: breng je aandacht naar de grond, naar je voeten, …je enkels, … je nek, …je hoofd; voel het en zorg dat je overal ontspant.

Luisteren naar een bel om stil te worden

In het boek *Meditatie* beschrijft de auteur Arthur Zajonc een oefening met het luisteren naar een belletje. Eerst luister je zintuiglijk tot de klank van de bel onhoorbaar is en blijf je met je aandacht in de stilte die dan valt. Herhaal dat een keer. Daarna kun je dezelfde bel innerlijk laten klinken (met behulp van de herinnering). Je blijft met je aandacht ook in het uitklinken en naklinken. Zo ontstaat een innerlijke ruimte van aandachtige stilte.

Sensitiviteit voor de ruimte

Neem waar hoe een rommelige vergaderruimte of een sfeervolle therapieruimte op je inwerkt en hoe dat invloed heeft op je aandacht en gevoel. Als oefening kun je proberen met een groep een ruimte aan te voelen: deel eerst de feitelijke waarnemingen van de ruimte en daarna de gevoelens die je bij de ruimte ervaart. Zie ook de de brochure *Helend Klimaat*, geschreven door Annemieke Korte.

Waarnemen van andere mensen

Je hebt iemand overdag ontmoet. Thuis herinner je je hoe die persoon eruitzag: zijn of haar kleding, gebaren, stem. Wat je niet meer weet vul je vanuit je fantasie aan (je voegt dan bijvoorbeeld bruine schoenen, donkere wenkbrauwen en een schorre stem toe). Probeer zoveel mogelijk details aan te vullen. Bij een volgende ontmoeting zul je ongetwijfeld veel meer details van die persoon waarnemen en zie je direct welke schoenen die aanheeft.

Inzoomen en uitzoomen

Bij het waarnemen wissel je vaak onwillekeurig tussen het geheel en de details; je ziet eerst iemands hele gestalte, of het een man of vrouw is, en dan kijk je naar de ogen, vervolgens kijk je weer naar het hele hoofd en dan let je weer op iemands mond. Je zoomt in en je zoomt weer uit. Dat kun je goed ervaren als je een onbekend modern schilderij bekijkt.

Of neem het schilderij de Aardappeleters van Van Gogh (1885).
Je kunt eerst kijken naar het uiterlijk van de mensen en dan naar hun houding en beweging. Vervolgens kun je de stemming aftasten die je in hen vermoedt. Je kunt in de vier figuren de vier klassieke temperamenten herkennen (melancholisch, flegmatisch, sanguinisch en cholerisch). Waar staat volgens jou het meisje voor, van wie het gezicht niet zichtbaar is?

Gebruik van kaarten met beelden

Om deelnemers te helpen tot beelden te komen bij stap 4 (beelden waarnemen) kun je ook een zintuiglijke benadering kiezen. Spreid een grote hoeveelheid kaarten uit op de tafel of op de grond. Vraag de deelnemers om zich (met ogen dicht) op de cliënt te richten en om daarna heel spontaan en intuïtief – zonder na te denken – naar de kaarten te kijken en een kaart te pakken die hun aandacht trekt. Hiervoor kun je allerlei kaarten gebruiken zoals bloemenkaarten, situatiekaarten, dixit-spelkaarten, biografie-kaarten, ansichtkaarten, landschapskaarten, dierenkaarten, afbeeldingen van schilderijen of andere kunstwerken.

Een thema halen uit een schilderij

Je ziet hiernaast een korenveld met kraaien (een schilderij van Van Gogh uit 1890, kort voor zijn dood). Hoewel: eigenlijk zie je bruin, groen, geel, blauw en zwart naast ronde en rechte vormen. Je kunt hier de stappen 1, 2 en 3 doen (het waarnemen van wat uiterlijk te zien is, van de beweging en van de stemming) en dan zoeken naar overeenkomsten en verschillen in het schilderij. Kun je hier een thema uit herkennen?

Een voorbeeld van zo'n thema is: scheiding en bedreiging. De bruine wegen zijn gescheiden door groene bermen, het korenveld is gescheiden door een weg, de twee lichtblauwe wolken zijn gescheiden door zwarte onweerswolken, het korenveld is gescheiden van de onweerslucht. Tegelijk kun je opmerken dat er geen water is, dat de zon niet schijnt, dat de horizon on-

duidelijk is, dat de donkere luchten dreigen en dat de kraaien opgejaagd worden. De stemming is onheilspellend, het licht zal verdwijnen. Nadert het einde misschien?

Waarnemen van ingevingen

Het overkomt iedereen wel eens dat je een ingeving krijgt. Maar niet altijd ben je je ervan bewust dat het een ingeving was. Je onthoudt dan niet dat er iets door je bewustzijn heen vloog, dat als een flits langskwam en wat je vergeten bent voor je er erg in had. Om daar meer zicht en vat op te krijgen kun je jezelf bijvoorbeeld op een rustig moment de vragen stellen: Heb ik vandaag iets bijzonders meegemaakt? Heb ik vandaag een ingeving gehad?

Terugblik op de dag

Je kunt deze oefening uitbreiden en in de avond een terugblik op de dag doen. Ga zitten, sluit je ogen en laat de dag aan je voorbijtrekken. Je kunt dit doelgericht doen door jezelf vragen te stellen: heb ik een wondertje meegemaakt; heb ik een bijzondere ontmoeting gehad; is er iets onverwachts gebeurd? Je kunt dan ook bijvoorbeeld terugkijken op een beeldvormende bespreking met de vragen: hoe zat ik daar, was ik present, hebben we iets kunnen betekenen voor de cliënt? Bij het terugkijken probeer je je gevoelens en oordelen terug te houden en met respect en verwondering alleen te kijken naar de feiten die er waren. Opnieuw geld hier: probeer in rust objectief waar te nemen.

De plaats in de organisatie

6

Zorgorganisaties hebben als missie om goede zorg aan cliënten te bieden en stellen in hun visie de cliënt centraal. Zij willen dat de cliënt een goed en menswaardig leven leidt en zoveel mogelijk zijn leven zelf kan vormgeven. Om als organisatie aan deze missie en visie te voldoen, is het nodig de cliënt te kennen, te begrijpen en in zijn ontwikkeling te ondersteunen. De organisatie werkt daardoor persoonsgericht en ontwikkelingsgericht. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de beeldvormende bespreking daaraan bijdraagt en in de organisatie verankerd kan worden.

De betekenis van de beeldvormende bespreking voor de organisatie

De methode van de beeldvormende bespreking draagt bij aan het realiseren van de missie en visie van zorgorganisaties doordat het een persoonsbeeld en een toekomstperspectief van de cliënt tot stand kan brengen. Daardoor wordt persoons- en ontwikkelingsgerichte zorgverlening bevorderd.
Naast deze meer handelingsgerichte diagnostische benadering biedt deze methode de organisatie nog een aantal andere voordelen:

- de beeldvormende bespreking helpt medewerkers om een holistische antroposofische zorgvisie te praktiseren; ze is een praktisch instrument om op een laagdrempelige manier een cliënt in zijn verschillende dimensies te leren kennen
- ze helpt medewerkers om zich met de cliënt op een methodische manier te verbinden en daarbij hun eigen waarnemingen te ordenen; daarnaast nodigt deze methode uit om gevoelswaarnemingen en intuïtieve waarnemingen serieus te nemen en te versterken; door dit samen te doen worden de collegialiteit en onderlinge solidariteit bevorderd
- voor verwanten biedt deze bespreking een bijzondere gelegenheid om te participeren; ze kunnen hun waarnemingen en ervaringen delen met de zorgprofessionals; dit wordt door beide partijen doorgaans als verrijkend beleefd; ouders ervaren dat hun 'kind' gezien wordt en zorgprofessionals horen van de ouders relevante details die van toegevoegde waarde zijn; zo wordt de onderlinge band (de zogeheten driehoek) tussen cliënt, verwanten en begeleiders versterkt

Onderdeel van de zorgplancyclus

De beeldvormende bespreking wordt met name vruchtbaar als het een vast onderdeel is van de jaarlijkse zorgplancyclus van de cliënt. De praktische uitwerking van de bespreking (fase 3) leidt tot doelen voor de begeleiding van de cliënt. Deze worden onderdeel van het zorgplan respectievelijk het digitale zorgdossier. Het lange termijnperspectief kan in de regel bij iedere zorgplanbespreking benoemd en geëvalueerd worden en daarna bijgesteld of bevestigd worden. Sommige doelen worden nog verder geconcretiseerd tot praktische afspraken en worden onderdeel van de zorgpraktijk.

Een argument vóór het structureel verankeren van de methode is het ervaringsgegeven dat ook in gewone zorgplanbesprekingen relatief veel tijd besteed wordt aan het praten over de cliënt, met name over bepaalde (gedrags) problemen, zonder dat dit methodisch gebeurt en zonder dat de teamleden hun diepere kennis (tacit knowledge) kunnen aanspreken en delen. Door een keer goed te investeren in een langere substantiële en ontwikkelingsgerichte bespreking kun je tot verdieping komen die in de praktijk positief en effectief doorwerkt. Zo'n investering levert dan juist tijd op!
Er bestaan per organisatie verschillen in de plaats die de bespreking inneemt. Soms krijgt een recent opgenomen cliënt al na enige tijd een beeldvormende bespreking. Soms krijgen in principe alle cliënten een beeldvormende bespreking, soms alleen enkele cliënten op vraag van het team of de gedragskundige. Soms komt de beeldvormende bespreking bij een cliënt met regelmaat terug – om de drie, vier of vijf jaar.

Praktische inrichting

Bij het organiseren van een beeldvormende bespreking hebben meestal de persoonlijk begeleider uit het woonteam en de betrokken gedragskundige een belangrijke regisserende rol. Er is een procesbegeleider die over de kennis en ervaring beschikt om deze beeldvormende bespreking te leiden. Er is inhoudelijke en organisatorische afstemming tussen de persoonlijk begeleider, de betrokken gedragskundige en de procesbegeleider voordat de bespreking plaatsvindt. Je wilt dat de juiste deelnemers aanwezig zijn en hun bijdrage kunnen geven. De verwanten nemen daarbij een belangrijke plaats in. Daarnaast is het van belang dat ook een vakinhoudelijk begeleider van de werkplaats of dagbestedingsplek deelneemt. Soms is er een therapeut betrokken. Het is de ervaring dat de deelname van alle vaste begeleiders van een cliënt toegevoegde waarde heeft. Of dat financieel en organisatorisch ook te realiseren is, verschilt per organisatie. De ervaring is dat medewerkers deze bijeenkomsten op waarde weten te schatten en ze er doorgaans graag voor terugkomen of aansluitend op of voorafgaand aan hun dienst aanwezig willen zijn.

Het organiseren van de beeldvormende bespreking kan worden vergemakkelijkt door de volgende aanpak:

Ruimte	Wijs een vaste (sfeervolle) ruimte aan waar de bespreking standaard plaatsvindt
Tijd	Kies een vast moment in de week wanneer de bespreking standaard plaatsvindt
Planning	Wijs iemand aan die de besprekingen een half jaar vooruit plant en organiseert, ruimte reserveert, procesbegeleiders en deelnemers inplant
Notulen	Wijs iemand aan die zorgt voor verslaglegging en digitale vastlegging al dan niet met behulp van een AI-tool
Zorgplan	Geef de uitkomst van de bespreking een heldere plaats in het zorgplan en rapporteer op het geformuleerde doel
Leiding	Laat leidinggevenden zelf een keer een bespreking meemaken; zo'n ervaring geeft de beste indruk van de betekenis ervan

Scholing van procesbegeleiders

De beeldvormende bespreking heeft een geheel eigen werkwijze. Het vraagt, naast het ordenen van de zintuiglijke waarnemingen, ook om inlevend waarnemen, introspectie, verbeelding en intuïtie. Het neemt waarnemingen van het gevoel serieus en nodigt uit om ook intuïtieve waarnemingen te ontdekken. Als werkwijze heeft het hierdoor een specifieke kwaliteit en vraagt het van procesbegeleiders specifieke competenties. De ervaring is dat je affiniteit moet ervaren met deze werkwijze om een dergelijk proces van waarnemen te kunnen begeleiden.

Wil deze werkwijze binnen de organisatie succesvol zijn, dan is het belangrijk om een groep medewerkers op te leiden tot procesbegeleider. Dat is mogelijk door hen een basisscholing in de beeldvormende bespreking aan te bieden en hen met elkaar te laten samenwerken. Ervaren procesbegeleiders kunnen een voorbeeld zijn voor degenen die nieuw instappen. Het werken in duo's is aan te raden zodat nieuwe medewerkers in de praktijk ervaring kunnen opdoen. De competentieontwikkeling kan worden versterkt door elkaar te visiteren of via intervisie ervaringen te delen. Omdat de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking een specifiek kennis- en ervaringsdomein is, is het wenselijk dat procesbegeleiders daarmee bekend zijn en eigen ervaring hebben in dit werkgebied.

Rol van de leidinggevenden

De ervaring leert dat de beeldvormende bespreking organisatorisch kwetsbaar is vanwege de tijdsdruk, arbeidskrapte, planningsruimte, teamstabiliteit en andere omstandigheden. Leidinggevenden, inclusief bestuurders, zijn nodig om de beeldvormende bespreking belangrijk te maken als onderdeel van de missie en visie. Ze kunnen zorgen dat er ondanks de omstandigheden tijd beschikbaar komt om de methode breed in de organisatie te verankeren. Als leidinggevenden de methode dragen, kan de methode ook blijvend geïmplementeerd en geborgd worden.

Nawoord

Over de samenhang met Camino

De methode van de beeldvormende bespreking wordt al vele decennia toegepast. De methode werd met name in Nederland in antroposofische zorgorganisaties ontwikkeld, zowel in de eerste lijn (gezondheidscentra, therapeutica) als in de tweede lijn (zorgorganisaties voor mensen met een verstandelijke beperking, mensen met dementie, mensen met niet-aangeboren hersenletsel, mensen met een psychiatrische aandoening). De methode levert een concrete bijdrage aan persoonsgerichte en ontwikkelingsgerichte zorg.

In 2023 werd de begeleidingsmethodiek Camino gepubliceerd als een overkoepelende werkwijze voor antroposofische zorg. Ze wordt op dit moment in (met name antroposofische) zorgorganisaties geïmplementeerd. De eerste essentie van Camino betreft 'de hele mens ontdekken'. De beeldvormende bespreking is een methode die bij uitstek geschikt is om de mens achter de cliënt te ontdekken, om breder en dieper te kijken naar de persoon en verder te reiken dan iemands problematiek. Ook het versterken van de zorgrelatie (tweede essentie van Camino – ontmoeting en verbinding aangaan) en het samen actief worden in de driehoek met de verwanten (derde essentie van Camino) komen aan bod. De beeldvormende bespreking levert daardoor een essentiële bijdrage aan het realiseren van de begeleidingsmethodiek Camino.

Hoe dit praktijkboek tot stand kwam

Gedurende ruim twee jaar hebben dertien ervaren procesbegeleiders van deze methode met elkaar samengewerkt in een leergemeenschap om uit te wisselen welke werkwijzen goed werken in de praktijk van hun eigen zorgorganisatie. Ook de inbreng vanuit de huisartsenpraktijk Therapeuticum Naarden Bussum en vanuit de Plegan Opleidingen was daarbij. Met ondersteuning van de Onderzoeksgroep Antroposofische Gezondheidszorg - als onderdeel van het Kenniscentrum Veerkracht en Eigen Regie ('VEER') van Hogeschool Leiden - hebben de procesbegeleiders hun gezichtspunten, ervaringen en praktische tips met elkaar gedeeld. Deze zijn in dit praktijkboek gebundeld.

Deelnemers aan de leergemeenschap waren:

Pim Blomaard (Onderzoeksgroep Antroposofische Gezondheidszorg Hogeschool Leiden; oprichter en begeleider van de leergemeenschap),
Gert Bosma (het Maartenhuis), Erline Coppenhagen (Therapeuticum Naarden Bussum en het Kindertherapeuticum), Sonja van Hees (Plegan Opleidingen), Leentje Haaksma (OlmenEs), Linda Daniels (OlmenEs), Evert Hoefman (DeSeizoenen), Annemiek Herremans (DeSeizoenen), Truida de Raaf (Academie Antroposofische Gezondheidszorg), Nanette Roelfsema (Eemhart Christophorus), Mirjam van Veen (Lievegoed), Anne van der Vorm (Lievegoed), Christien Westerman (Raphaëlstichting).

Projectgroep

Voor het tot stand brengen van dit praktijkboek is uit de leergemeenschap een projectgroep gevormd onder leiding van Evert Hoefman (met Leentje Haaksma, Mirjam van Veen, Christien Westerman, Pim Blomaard) aangevuld met tekstredacteur Charlène van Belle en vormgever Mariëtte van Est.

Financiering

De uitgave van dit boek is mede tot stand gekomen door bijdragen van:
- Stichting Benoe
- Stichting Vrienden van Bronlaak

Deze stichtingen hebben geen invloed gehad op de inhoud en vormgeving van deze publicatie.

Dankwoord

Dit praktijkboek zou niet tot stand zijn gekomen zonder de enthousiaste betrokkenheid en deskundigheid van de dertien zorgprofessionals die hebben deelgenomen aan de leergemeenschap. Dankzij de zorgvuldige tekstredactie die de tekst nog toegankelijker maakte en dankzij de creatieve verbeelding van de methode als een zich ontwikkelende bloem, heeft het praktijkboek een uitnodigende uitstraling gekregen. De auteur en alle betrokkenen hopen van harte dat het praktijkboek een bijdrage mag leveren niet alleen aan de kwaliteit van zorg, maar vooral ook aan de kwaliteit van leven van cliënten.

Literatuur en informatie

Websites

www.antropos.nu	Zie: leren en ontwikkelen / kennis en methodiek
www.hsleiden.nl	Zie: onderzoeksgroep antroposofische gezondheidszorg
www.werkenmetcamino.nl	Zie: de hele mens ontdekken

Downloads

Onderzoeksrapport

Beeldvormende Intuïtieve Bespreking. Een persoons- en contextgerichte zorgmethodiek in het kader van integrale zorg (2023) door de onderzoeksgroep Antroposofische Gezondheidszorg aan Hogeschool Leiden, inclusief uitgebreide methodische beschrijving, wetenschappelijke inbedding en literatuurverwijzing
https://www.hsleiden.nl/media/3173

Brochure

Aansluiten. Over de intuïtieve cliëntbespreking (2017) met diverse bijdragen over de beeldvormende bespreking, uitgegeven door de opleidingsorganisatie Antropos
https://www.antropos.nu/images/documenten/AANSLUITEN_Over_de_intuïtieve_cliëntbespreking.herziene_versie_2017.pdf

Brochure

Over de kinderbespreking zoals die op vrije scholen kan worden gebruikt
https://www.bvs-schooladvies.nl/wp-content/uploads/2020/09/Kinderbesprekingen-nieuwe-versie.pdf

Film

Over de kinderbespreking in het Kindertherapeuticum
https://www.youtube.com/watch?v=K5WcP_eur_8

Boeken

Karel Freeve en Wilfried Minne, *De beeldvormende bespreking,* 2009, tweedehands te verkrijgen

Christof Wiechert, *Het raadsel doorgronden. Over kinder- en leerlingbesprekingen in de vrijescholen,* 2017, uitgeverij Cichorei

Rigobert van Zijl, *Pedagogie – een kunst, een kunde,* 2002, uitgeverij Christofoor

Arthur Zajonc, *Meditatie,* 2010, uitgeverij Christofoor

Hulpmateriaal

Begeleidingsmethodiek Camino
Zie www.werkenmetcamino.nl

Helend Klimaat
Reeks van vier brochures, geschreven door Annemieke Korte (Helende omgeving, Bedding creëren, Het leven kleur geven, Punt & Cirkel), onder meer over de inrichting van ruimtes, creëren van sfeer, inzet van ritmes en rituelen, culturele activiteiten; met tal van gezichtspunten en oefeningen. Te bestellen bij www.abc-antroposofie.nl
Ook gratis te downloaden op:
https://www.antropos.nu/leren-en-ontwikkelen/kennis-en-methodiek

Inlevend Waarnemen
Albert de Vries, Inclusief coachen, 2023, te downloaden op:
https://academievoorervarendleren.nl/wp-content/uploads/2023/07/Inclusief-Coachen-PDF.pdf

Colofon

Projectgroep	Evert Hoefman (vz.), Leentje Haaksma, Mirjam van Veen, Christien Westerman
Auteur	Pim Blomaard, www.pimblomaard.nl
Tekstredactie	Charlène van Belle, www.cvanbelle.nl
Vormgeving	Mariëtte van Est, www.ultramarijn.nl
Copyright	Het gebruiken van deze publicatie staat iedereen vrij mits daarbij de bron, de auteur en de vormgever expliciet worden vermeld.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij de financiële ondersteuning van de fondsen Stichting Benoe en Stichting Vrienden van Bronlaak.

Werken met de beeldvormende bespreking

Zijn er onderwerpen waar je meer over wilt weten?
Neem dan een kijkje in www.werkenmetcamino.nl
het digitale antroposofische begeleidingshuis.

